

Nummer 1 2025

UIT DE VER GETEL HEID

SCHOONHOVEN EN OMRINGENDE WAARDEN

Inhoud

Voorwoord.....	2
De betwiste toegang tot het erf achter het Gulden Hoofd	4
Het geschonken doopbekken	23
Schutters in Schoonhoven 1300-1581. Een bijdrage aan hun geschiedenis vóór 1400.....	48

Colofon

Uit de Vergetelheid is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven. Hierin worden door de auteurs zaken, onderwerpen en personen uit de vergetelheid gehaald en (weer) onder de aandacht gebracht.

Nummer 1 is uitgegeven in juni 2025.

De publicatie verschijnt ongeveer éénmaal per jaar, speciaal voor de leden van de vereniging, en is ook te verkrijgen via info@historischeverenigingsschoonhoven.nl.

Overname en publicatie van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met toestemming van de redactie en de auteurs.

Eindredactie: Peter van der Zwaal

Vormgeving: Leo de Kluijver

Productie: MediaCenter Rotterdam

Oplage: 600 stuks.

UIT DE VER GETEL HEID

SCHOONHOVEN EN OMRINGENDE WAARDEN

Nummer 1 2025

Voorwoord

In de zomer van 2020 verscheen de eerste Scoenhove waarvan sindsdien 16 afleveringen zijn gemaakt. We weten dat het tijdschrift door veel van leden van de Historische Vereniging Schoonhoven hoog gewaardeerd wordt. Tegelijkertijd zien we de beperkingen van dit tijdschrift, het format is namelijk behoorlijk dwingend. Een artikel moet binnen het thema van de aflevering passen, de lengte is beperkt tot 450 woorden of 950 woorden en zo zijn er nog wat eisen.

Deze opzet belemmert een aantal auteurs dat meer ruimte nodig heeft. Zij willen bijvoorbeeld een specialistischer onderwerp uitdiepen, of ze behandelen een onderwerp dat niet binnen een gepland thema past.

Sinds het verdwijnen in 2015 van de HEK, de Historische Encyclopedie Schoonhoven, is er geen plek meer voor dit soort artikelen. Daarom komt er met *Uit de Vergetelheid* een mogelijk om wat langere artikelen of artikelen over een afwijkend onderwerp te publiceren.

Anders dan bij Scoenhove, waar de redactie actief auteurs benadert, ligt het initiatief bij deze publicatie veel meer bij de auteurs. Dit eerste nummer is een goed voorbeeld van de verscheidenheid aan onderwerpen die we willen publiceren.

Leen Ouweneel pluisde een 16e-eeuwse rechtszaak uit over de toegang tot het erf achter het huis 'het Gouden Hoofd' en Leo de Kluijver speurde naar de geschiedenis van een zilveren doopbekken in de Grote Kerk en neemt ons daarvoor mee in de geschiedenis en betekenis van de doop. Tot slot leverde René Kappers een artikel over de Schoonhovense Schutterij vóór 1400.

Het zijn in dit geval auteurs die eerder publiceerden en het zijn ook lange artikelen, maar wij hopen dat we in het volgende nummer ook kortere artikelen aantreffen en

bijdragen van mensen die voor het eerst publiceren. Zo kan ook *Uit de Vergetelheid* bijdragen aan de versterking van de kennis van het verleden van Schoonhoven en het plezier van een nieuwe generatie onderzoekers vergroten. Wij nodigen dan ook iedereen die een artikel over de geschiedenis van Schoonhoven (of over de omringende Waarden, vandaar de ondertitel) wil publiceren uit om dat te doen in *Uit de Vergetelheid*. Waar nodig zal de redactie aspirant-auteurs op weg helpen bij het schrijven of juist helpen bij het afronden van het artikel. Wij hopen dat we zo elk jaar, misschien een keer per twee jaar een uitgave kunnen verzorgen.

Heeft u een onderwerp waarover u misschien zou willen publiceren?
Neem dan contact op met de Historische Vereniging Schoonhoven:
secretaris@historischeverenigingschoonhoven.nl.

Peter van der Zwaal
Secretaris Historische Vereniging Schoonhoven

DANKWOORD

Leen Ouweneel had het artikel niet kunnen schrijven als transcriptiecafé van het Streekarchief Midden Holland (<https://samh.nl/uitgelicht/transcriptiecafe>) er niet was geweest. In dit ‘café’ komt een aantal oud-deelnemers van de cursus oud-schrift bijeen om hun tanden te zetten in historische teksten. Ook Leo de Kluijver kon zijn artikel pas écht afsluiten toen Marianne van der Veer van het Streekarchief hem de ‘sluitsteen’ van zijn bewijsvoering leverde.

De betwiste toegang tot het erf achter het Gulden Hoofd

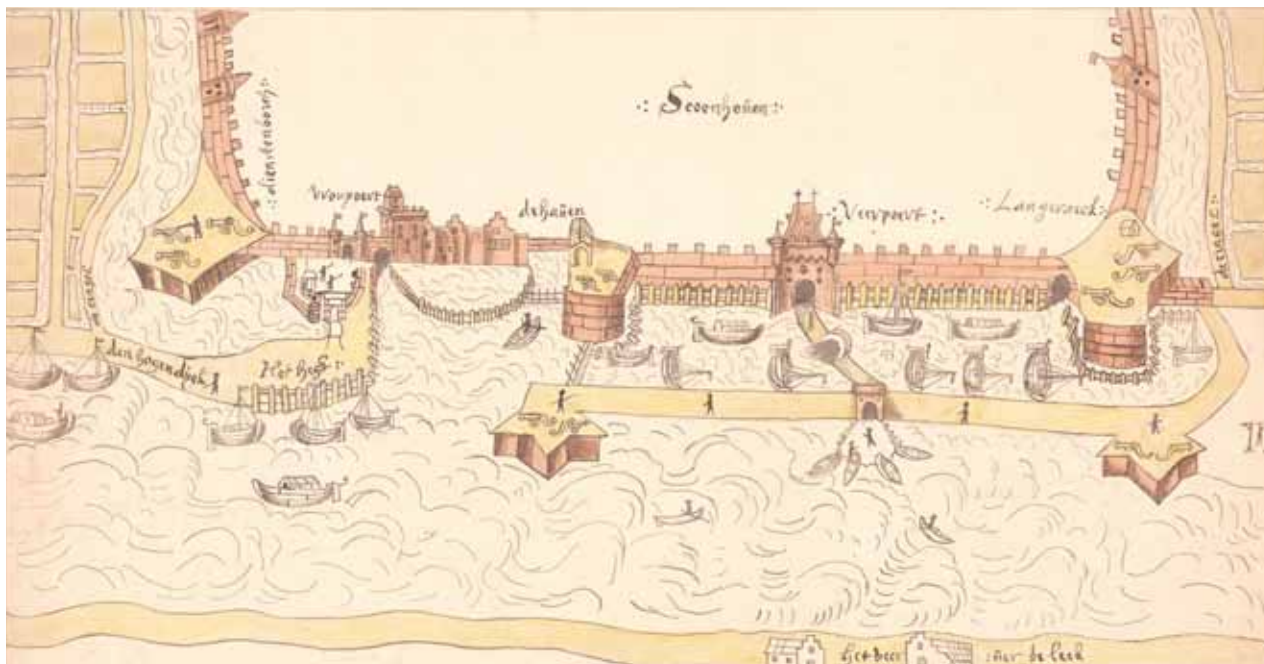
Tussen de oude Veerpoort en het Gat van de Haven stond aanvankelijk geen muur, maar een houten staketsel ofwel een rij onderling verbonden palen. Pas rond 1528, als gevolg van de Utrechts-Gelderse oorlogen, werd er een gracht gegraven en een stenen muur gebouwd.

Op een gekleurde pentekening uit omstreeks 1575 staat het staketsel voor de stadsmuur afgebeeld (afb. 1). Op een detail van de kaart van Guicciardini uit 1582 is het staketsel alleen nog te zien bij de huizen ten oosten van de Vrouwenpoort (afb. 2).

De stadsmuur grensde hier aan het erf van het Gulden Hoofd (nu Tol 9), dat van buiten bereikbaar was gemaakt door het maken van een zijdeur in de oude Veerpoort. Deze toegang leidde in de vijftiger jaren van de 16e eeuw tot een conflict tussen het stadsbestuur en de eigenaar van het Gulden Hoofd. Het stadsbestuur stelde dat zij recht had om dit erf te gebruiken om er kalk, hout en andere materialen op te slaan ten behoeve van het onderhoud van de stadsmuur. Jan Pietersz(oon) de waard van herberg *Int Gulden Hoofd* weigerde echter dit toe te laten en sloot de deur van binnen af. Toen het stadsbestuur hem beval de deur te openen, wendde Jan Pietersz. zich tot het Hof van Holland en verkreeg daar ‘mandement van maintenu’, ofwel een brief dat hij niet in zijn bezit gestoord mocht worden.

1. Tol 9, het Gouden Hoofd, rond 1900, waar drankenhandel A.J. van der Kop in was gevestigd

Het graafschap Holland was sinds Filips de Goede onderdeel van het Bourgondische Rijk. Pas in november 1527 bij het ‘Verdrag van Schoonhoven’ slaagde Karel V erin de bisschop van Utrecht af te zetten als ‘wereldlijk heerser’, dus het bestuur over te nemen. Hoewel Schoonhoven vanaf dat moment geen frontierstad ofwel grensstad meer was, bleven er gevaren dreigen. Gelre was nog steeds onafhankelijk en de Gelderse legeraanvoerder Maarten van Rossum was berucht om zijn plundertochten in Holland, onder andere naar Den Haag in 1528. Pas in 1543 wist Karel V de macht over het hertogdom Gelre over te nemen.

2. De waterkant van Schoonhoven

NL-GdSAMH_0447_834_Collectie_prenten_tekeningen_MH

Het stadsbestuur gebood hem desondanks om de deur te openen of anders zou hij zijn poortrecht verliezen. Dat zou grote gevolgen hebben, want wie het poortrecht bezat, had het recht om in de stad te wonen en daar burger te zijn. Poorters kwamen in aanmerking voor bestuurlijke functies en wie lid wilde worden van een gilde moest het poortrecht bezitten.¹⁾

Details uit de afbeeldingen 2 en 3

¹ <https://historiek.net/wat-is-een-poorter/74557/>

3. Schoonhoven
1582

Verlies van zijn poortrecht zou voor Jan Pietersz. betekenen dat hij zijn beroep als waard van het Gulden Hoofd niet meer kon uitoefenen. Dat was voor hem aanleiding in beroep te gaan bij het Hof van Holland, het hoogste gerechtshof in het graafschap Holland. Het vonnis van het hof met daarin de standpunten van zowel Jan Pietersz. als het Schoonhovense stadsbestuur is bewaard gebleven.²⁾

BEROEP BIJ HET HOF VAN HOLLAND

Jan Pietersz. trad op als eiser en stelde dat zijn huis en erf vroeger strekte van de straat tot in de Lek. Na de bouw van de stadsmuur hadden ze het erf, tussen de muur en het huis, *rustelicken ende vredelicken* gebruikt, zonder protest van de burgemeesters. Verleden jaar echter kregen ze bevel van het stadsbestuur toegang te geven tot hun erf om daar een grote hoop kalk en dergelijke op te kunnen slaan. Hij verzocht het hof dan ook dat zij in het

4. De civiele raadkamer van het Hof van Holland
aan het Binnenhof

² Nationaal Archief, inventarisnummer 3.03.01.01_527

ongestoord bezit van huis en erf *gemainteneert, gestijft ende gesterct* zouden worden en het stadsbestuur te veroordelen hen daarover niet meer lastig te vallen.

Het stadsbestuur hield daarop een uitgebreid betoog om aan te tonen dat er geen sprake kon zijn van recht op het erf achter het Gulden Hoofd. Die luidt als volgt:

‘Schoonhoven was een frontierstad gelegen aan de noordzijde van de Lek. De huizen staande van de Langeveltspoort³⁾ tot aan de Vrouwenpoort kwamen met hun achtergevels uit op de stadsmuur. Vroeger zou de Lek gelopen hebben tot aan de achtergevels van de huizen. Om te voorkomen dat men met schepen of andere midde-

len de stad binnen kon komen, waren de kozijnen van die huizen met ijzeren tralies of staven voorzien. Verder hadden de stedelijke regenten twee of drie treden van de

achtergevels een houten staketsel laten maken. Degenen die daar woonden konden dus niet aan de achterkant naar buiten gaan. Er vond echter verlanding plaats achter die gevels. De graaf van Hoogstraten stelde als stadhouder, dat de stad daardoor kwetsbaar was voor vijanden en gaf opdracht om een muur te bouwen van de Veerpoort tot aan het Gat van de haven. De muur kwam drie of vier treden buiten het staketsel te staan met een gang daarboven om wacht te kunnen houden. Buiten de muur werd een gracht gegraven en de aarde die daar uitkwam werd gebruikt voor ophoging zowel tussen de muur en de achtergevels als buiten de Veerpoort ten behoeve van de veerstoep.

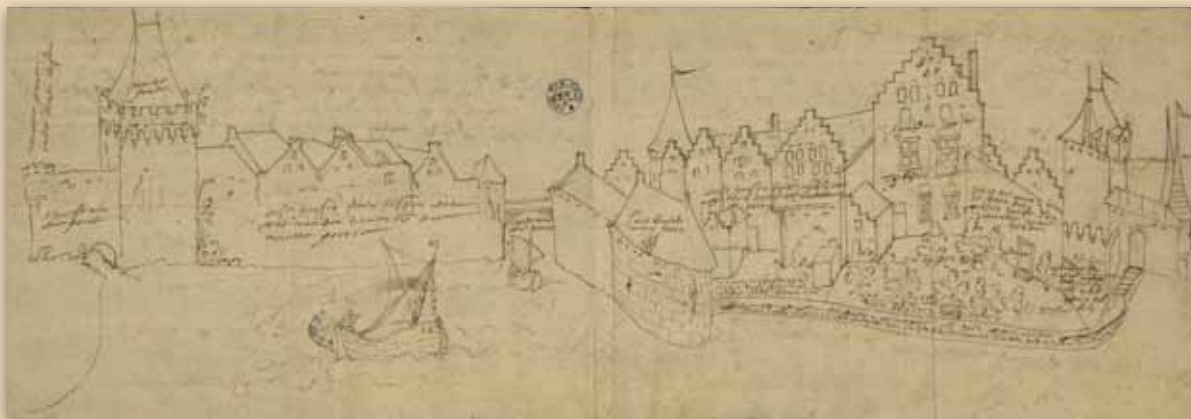

5. De Langeveltspoort bij de molen

Gezorgd moest worden dat de regenten het erf en de muur altijd zouden kunnen gebruiken. Daartoe waren boven in de Veerpoort en beneden in de nieuwe muur kozijnen aangebracht met deuren voorzien van ijzeren sloten.

Verder bevond zich daar een oude muur, eigendom van de stad, die zich uitstreckte van de Veerpoort tot aan de achtergevel van het Gulden Hoofd. Ten behoeve van een uitgang naar de stad hadden de bewoners van het Gulden Hoofd daarin een kozijn met deur geplaatst, hoewel ze daar geen recht toe hadden. Ook hadden ze een kozijn met deur in hun achtergevel laten maken om zo te proberen het erf in beslag te nemen. Tenslotte hadden zij zich ook nog de deur in de Veerpoort aan de buitenkant op slot gedaan, zodat de stad geen gebruik kon maken van het erf om er kalk ter reparatie van

3 Opvallend is de vermelding van de Langeveltspoort, die gestaan moet hebben aan het eind van de Korte Dijk (zie de kaart van Guicciardini); deze werd ook wel Langerakkerpoort genoemd.

In 'Schoonhoven vier eeuwen gezien en beschreven' van Dick Mentink is op een tekening opgenomen van de zuidkant van Schoonhoven van de Vrouwenpoort tot aan de oude Veerpoort gelegen aan de Scheepmakershaven (afb. 6, hierboven).

De tekening is gemaakt naar aanleiding van dit hoger beroep voor de Grote Raad van Mechelen, gevestigd in het Schepenhuis aldaar (afb. 7, rechts).

Volgens het opschrift op de achterzijde van die tekening is *dese carte by Janneken Everts geexhibeert*. Aanzien de tekening in het archief van de Grote Raad is opgenomen, zal het als bewijsstuk zijn aanvaard. Waarschijnlijk heeft zij de tekening zelf gemaakt.

Op deze tekening is de stadsmuur aangegeven in de band met de volgende tekst: *dit es die stede muerre ende hier gaet men boven opte bogen vande muyre van Sinte Bartelmeeus toren tot op die Veerpoorte*. De deur (duer) in de zijmuur tussen het Gulden hoofd en de Veerpoort is aangegeven met de tekst *dit es die muerre daer dat Gulden Hoefft een duerre heynt*. Daarnaast staat de deur in de Veerpoort die door Jan Pietersz. is afgesloten.

De muur, die het erf van het Gulden Hoofd afscheidt van de openbare weg, is pas in 1648 gebouwd zoals te zien is op de datering boven de ingangspoort (afb. 6). Het erf liep dus oorspronkelijk van de achtermuur van het pand tot aan de stadsmuur.

de muur op te slaan. Toen hen opgedragen was die deur te openen op straf van verlies van hun poorterschap, hadden ze daar geen gevolg aan gegeven.'

Op basis hiervan concludeerden de stadsbestuurders van het voorgaande werd dan ook geconcludeerd dat de eis niet ontvankelijk diende te worden verklaard. Integendeel,

de eisers zouden veroordeeld moeten worden om de deur in de Veerpoort te openen en de gemaakte kozijnen en deuren in de oude muur en hun achtergevel dicht te maken.

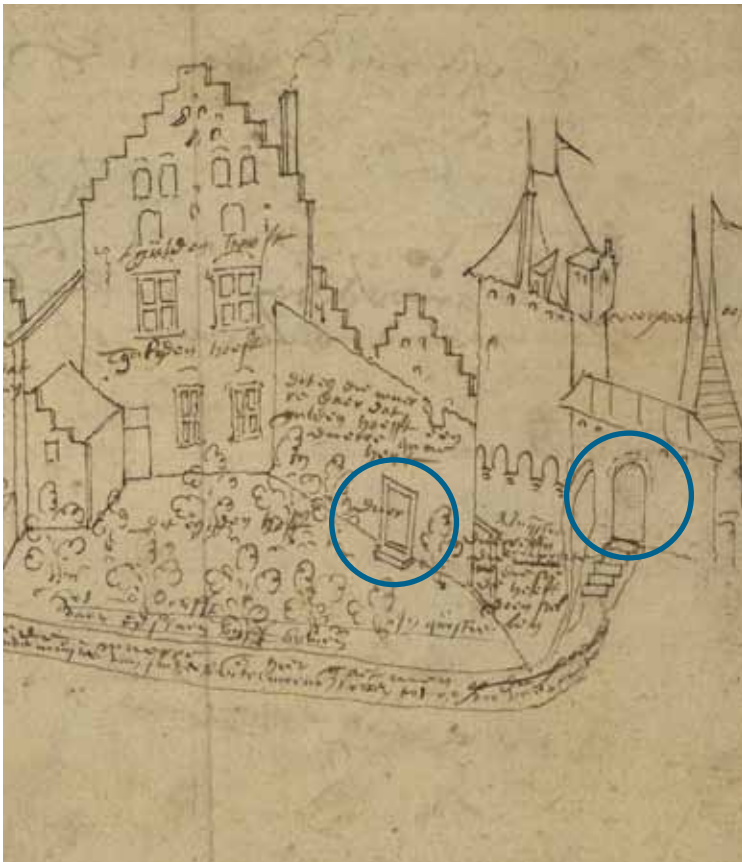
Toch vonniste het hof op 20 maart 1554 dat de eisers werden gehandhaafd in het bezit van huis en erf tot aan de stadsmuur en verbood het stadsbestuur hen daarover lastig te vallen!

BEROEP BIJ DE GROTE RAAD VAN MECHELEN

Het stadsbestuur ging in beroep bij de Grote Raad van Mechelen. Voordat de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden bestond, was de Grote Raad van Mechelen het hoogste rechtscollege van de oorspronkelijk zeventien Nederlandse provincies.

Toen Jan Pietersz. overleed zette Janneke Evertsd(ochter). het verzet tegen het stadsbestuur voort, gesteund door Jacob Veen, haar voogd. Hoewel uit de processtukken blijkt dat Janneken goed voor zichzelf kon opkomen, moest haar voogd haar officieel vertegenwoordigen.

8. Detail van de tekening afb. 6 met de betreffende deuren (zie de blauwe cirkels)

MEMORIE NAMENS HET SCHOONHOVENSE STADSBESTUUR

Met zogenaamde *memoriën* gingen burgemeesters en schepenen van Schoonhoven als appellanten in beroep bij de Grote Raad in Mechelen. Een appellant ofwel eiser is de partij die hoger beroep aantekent. In deze memorie worden Janneke Evertsd. en haar voogd Jacob Veen geïntimeerden ofwel verweerders genoemd. Zij werden door de appellanten opgeroepen om ook voor de Grote Raad te verschijnen.

Het stadsbestuur bestreed de stelling dat Janneken ernstige hinder zou ondervinden als er toegang zou worden verleend tot haar erf. Het ging alleen om het mogen leggen van een hoop kalk voor noodzakelijke werkzaamheden. Verderop in het stuk is overigens wel sprake van *alderhande materialen van steen, calck, houdt etc. der stadt toebehoirende.*

Verder werd naar voren gebracht dat er nooit sprake is geweest van overlast en dat tijdens en nog lang na de bouw van de stadsmuur de stadsbestuurders in de gelegenheid waren *altys in goede vreesamige possessie gevoegt zyn op het erff in questie te mogen leggen, houden ende bewaeren de materialen tot reparatie van des stadts wercken noetelick*. Die deur (zie vorige pagina) werd echter clandestien door Jan Pietersz. gesloten en zijn weduwe wilde die niet heropenen, waardoor de stadsbestuurders in hun *duechdelicke possessie geturbeert wesende* ofwel verstoord waren in hun recht. Zij stelden dat hen recht dient te worden gedaan toegang te verkrijgen tot het erf achter het Gulden Hoofd.

Voor de onderbouwing van dit recht tot toegang is de volgende getuigenverklaring opgesteld:

De schepenen Mr. Willem Jansz. en Arien Aertsz. getuigden *voor die gerechte wairhey*t dat op de 6e september 1555 voor hen zijn verschenen Dirck Heynricksz, Lou Heynricksz. en Floris Willemsz. Op verzoek van de burgemeesters hebben zij onder ede verklaard te weten dat in de Veerpoort een deur toegang geeft tot het erf gelegen tussen de stadsmuur en de achtergevels van de huizen tot aan de stadstoren genaamd Sint Bartholomeus-toren (zie afb. 7).

Sinds het maken van de stadsmuur hadden zij gebruik hebben gemaakt van die deur om kalk, steen en dergelijke naar binnen te brengen of vandaar te halen. Zij hadden nooit gezien of gehoord dat het gebruik van die deur of het erf door de stad ooit door iemand was belet of verboden. Tenslotte verklaarde Dirck Heynricksz. dat hij sinds de bouw van de muur als stadsmeeester, zonder tegenspraak, vijftien jaar de sleutel van de deur had gehad.

Als bevestiging van de *getugenisse der waerhey*t hebben de bovengenoemde schepenen elk hun zegel onder deze verklaring afgedrukt.

Op 9 september 1556 verklaren burgemeesters, schepenen en raad van de Bartolomees Jansz. C luyt en Jan Lambertsz. onder ede dat zij zich herinnerengt dat er tussen de Veerpoort en het Gat van de haven geen toren en geen muur gemaakt was, maar dat er een houten *staekkettinck een off meer* stonden. Hiermee wordt het al genoemde staketsel bedoeld.

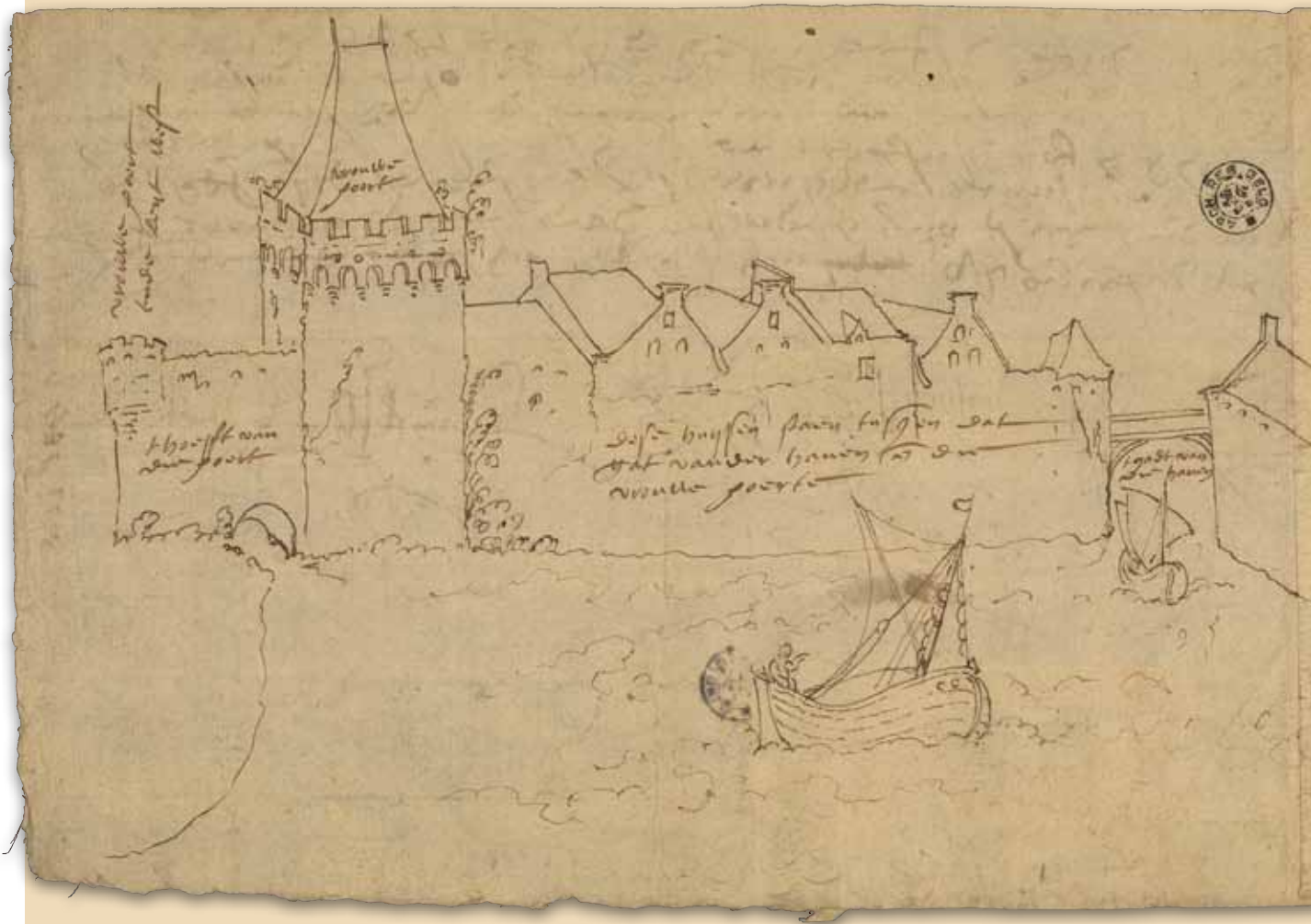
Zij konden dat weten, omdat zij beiden aan de muur en de toren hadden gewerkt in de jaren '28, '29 of '30. Zij getuigden verder dat de deur in de muur bij de Veerpoort uitkomend op het erf van het Gulden Hoofd is aangebracht door het stadsbestuur ten behoeve van de arbeiders die dagelijks werkten aan de stadsmuur en de Sint Bartholomeus-toren. Als getuigenis van de waarheid hebben de burgemeesters het zegel van de stad hieronder afgedrukt.

vrouwe poert
(ende leyt west

vrouwe
poort

dese huysen staen tusgen dat
gat van der haven ende die
vrouwe poerte

't gadt van
die haven

t hoeft van
die poert

sinte bartolo
mees toern

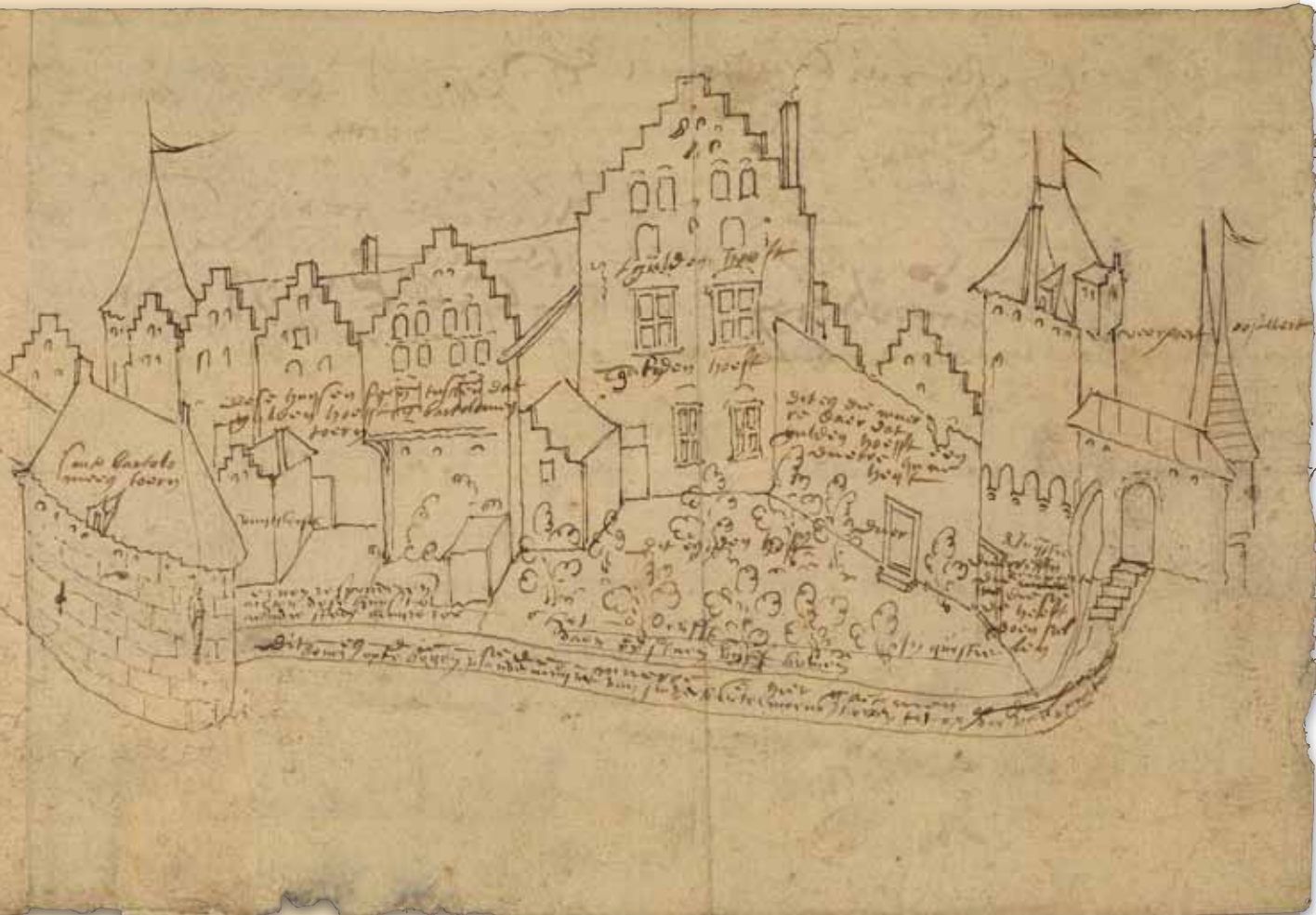
dese huysen staen tusgen dat
gulden hoeft ende bartolomeus
toern

t gulden hoeft
t gulden hoeft

Dit es die muer
re daer dat
gulden hoeft aen
duerre inne
heyt

veerpoert oostwert

myrhoec

2495.

Erven responderende
achter dese huys tot aen
die stede myre toe

dit es den hoff

duer

in questie duer neffen
die veerpoerte die stede
heeft doen stellen

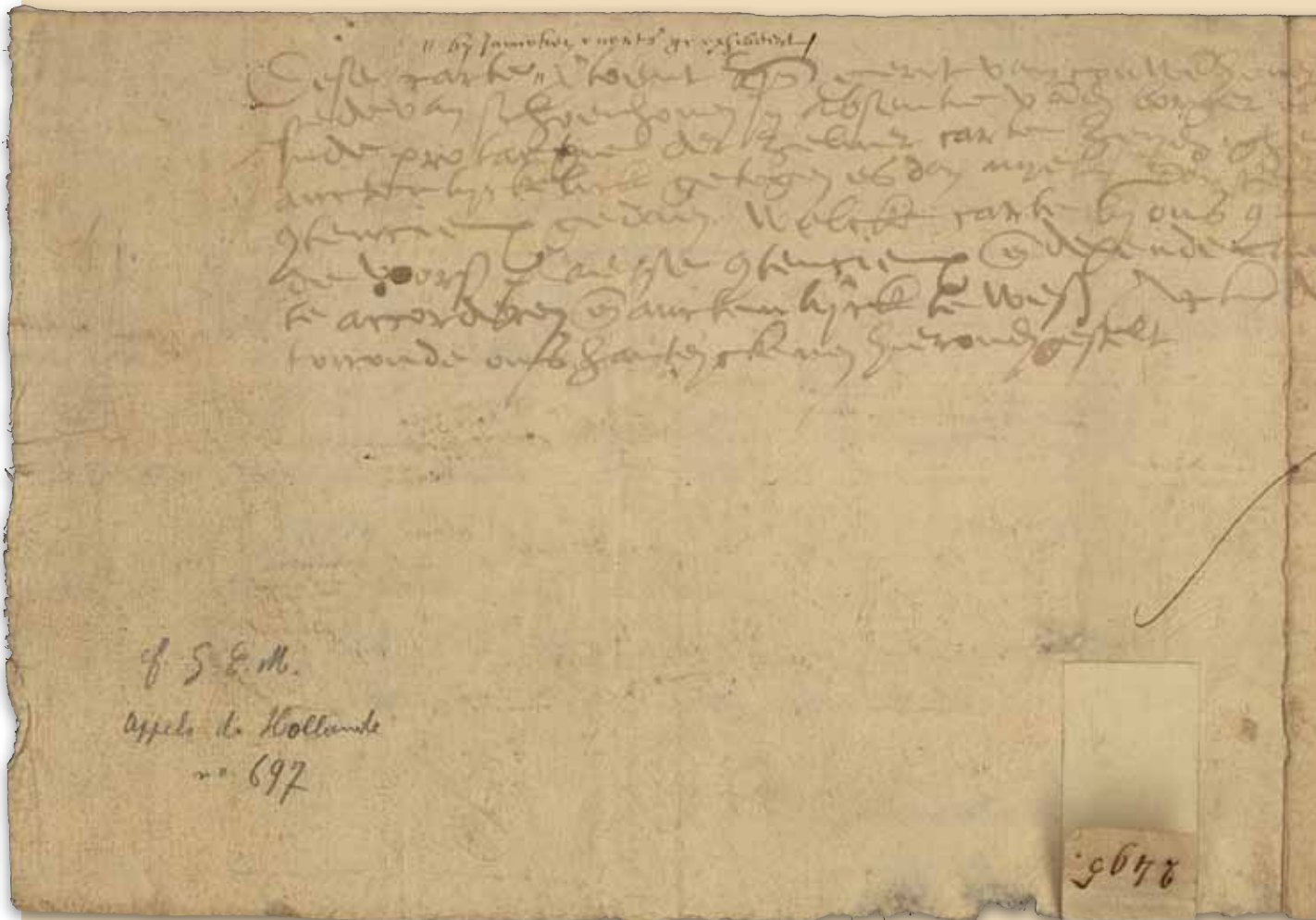
het erff daer op staen vyff bomen

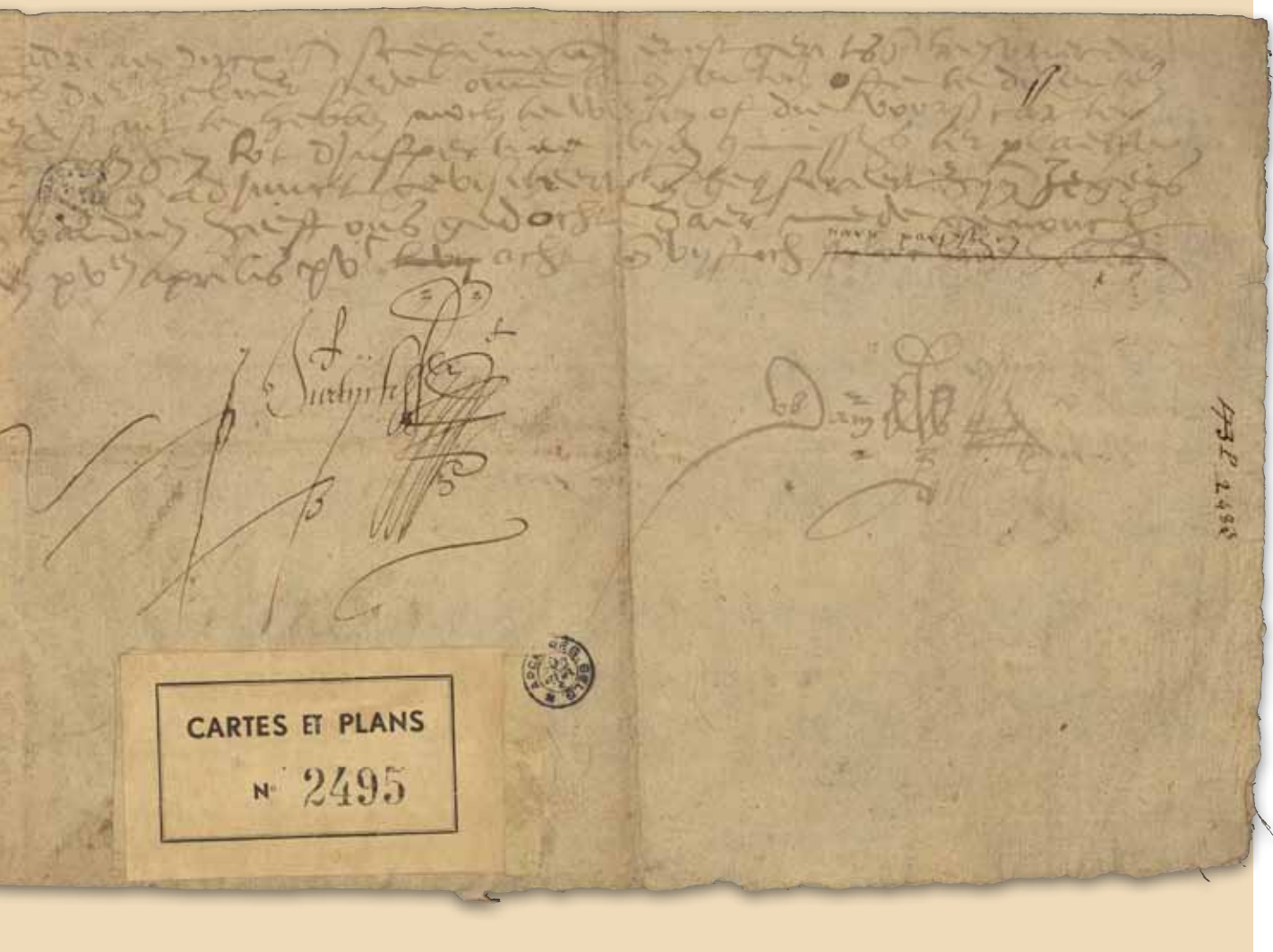
Dit es die stede muerre ende hier gaet men
boven opte bogen vande myrre van sinte bartolomees toern tot op die veerpoerte

by janneken everts geexhibeert

dese carte vertoent zynde Gerrit van Couwenhouen Adriaen Dircxz. scepenen ende Ernst Gerritsz. tresorier der stede van Schoenhoven in absentie vanden borgermeesters der zeluer stede omme te consenteren oft te dissenteren inde protactie der zeluer carte zeyden gheen verstant te hebben noch te weten of die voorsz. carte authenticklick getogen es dan nyet, dan refereerden hen tot d'inspectie by den commissaris ter plaetse contencieux gedaen. Welcke carte by ons commissaris ende adjunct gevisiteert ende geconsenteert zynde jegens de voors. plaetse contencieux ende dependerende vanden heeft ons gedocht daer mede genouch te accorderen ende authentickelic te wesen vpte xven aprilis xvc acht ende vyftich naer paesschen t'oirconde ons hanteyckening hieronder gestelt

Die handtekeningen zijn van Johan van Purtyck en Willem van Dam (Purtyck en Dam zijn duidelijk leesbaar)

ONDERZOEK DOOR HET HOF VAN HOLLAND

Janneke Evertsd. had een verzoek ingediend bij het Hof van Holland voor een onderzoek naar de gang van zaken inzake de toegang tot het erf achter het Gulden Hoofd. Aangezien het verslag van dit onderzoek zou moeten dienen in de bewijsvoering, had Johan van Purtyck, secretaris van het Hof van Holland, van de Grote Raad van Mechelen een *opene lettere van commissie* verkregen, gedateerd 16 februari 1557. Op 13 april 1558 begaf hij zich, vergezeld door adjunct-secretaris Willem van Dam zich naar Schoonhoven. Adriaen Oetsiersz., deurwaarder van de Grote Raad, had de burgemeesters van de stad aangezegd daarbij aanwezig te zijn. Die waren echter afwezig, zodat de honneurs waargenomen werden door drie schepenen en de tesorier, de schatkistbewaarder van de stad.

Zij werden door Janneke, gesteund door Jacob Veen, schout van de stad en ook nog haar zwager geleid door een deur in de oude bakstenen muur tussen de Veerpoort en het Gulden Hoofd. Hierna volgt in het verslag de uitleg van Janneke over het privé-karakter van het erf, dat in de voorgaande memorie al is opgesomd. Zij stelde daarbij dat die deur, door de stad aangebracht, was *precario*. Dit houdt in dat die bij wijze van gunst was toegestaan om de muur te kunnen maken.

Daarover waren de stedelijke afgevaardigden het niet eens met Janneke ofwel *nyet precarious*. Zij verklaarden dat die deur een bevoegdheid van de stad vormt om daar materialen als kalk etc. neer te leggen en om in tijde van oorlog stadswakers doorgang te geven. Verder hadden de huizen daar geen deuren maar vensterkozijnen met *houten ofte ysseren gearmureert* ofwel met balken of ijzeren staven versterkt. De huidige deuren in de achtergevels waren door de huiseigenaren aangebracht, zonder medeweten van de stad. De erven zouden aangelegd zijn uit de aarde die bij het graven van de stadsgracht was vrijgekomen. De rivier de Lek had tot aan de achtergevels gelopen, zodat de huizen daar geen erf plachten te hebben. De heren Purtyck en van Dam verklaarden vervolgens dat de stedelijke afgevaardigden hen bovenin de Veerpoort een deur hadden laten zien, waarlangs men door een trap kon afdalen om zich over de bogen van de muur naar de Sint Bartholomeustoren te kunnen begeven. Daar was weer een deur om in die toren te kunnen komen. *Hebbende dezelfde boogen* ofwel de muur daar een stenen trap naar beneden. Als het nodig was konden de stadswakers daar weer naar beneden gaan en via een grote houten poort achter het *Tolhuys* de stad weer inkomen.

11. In 1648 werd met deze poort en muur het erf afgesloten

Janneke benadrukte dat het aanbrengen en het gebruik van de deur bij de Veerpoort en toegang tot het erf was gemaakt met toestemming en als gunst voor de eigenaren van het Gulden Hoofd. Zij voegde daaraan toe dat het beslist onwaar is dat de rivier de Lek tot aan de achtergevel van haar huis zou hebben gelopen, die kwam namelijk vanuit zuidoostelijke richting tot achter het Tolhuis. Hierdoor bleven er erven over tussen de huizen en de rivier waarlangs eertijds de houten staketting van de stad had gestaan.

MEMORIE NAMENS JANNEKE EVERTSD.

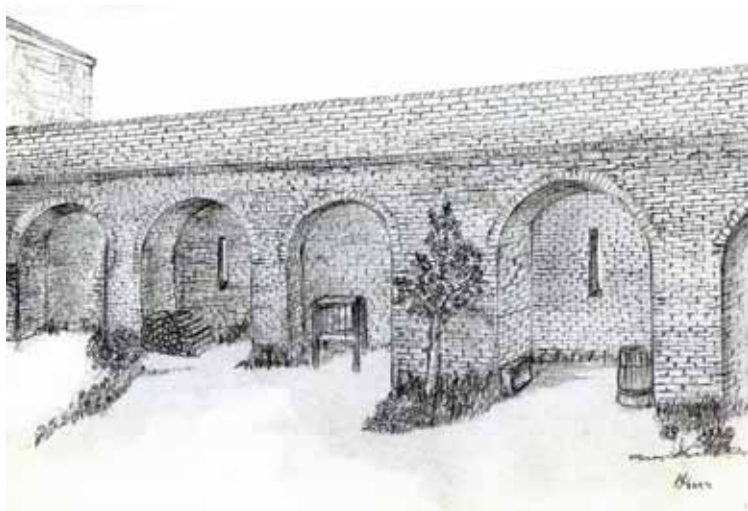
In de memorie van 15 oktober 1557 door de heer P. Reyns, namens Janneke en haar voogd ingediend tot verweer bij de Grote Raad van Mechelen., begint met een omschrijving ter plaatse. Daarin wordt eerst het gebruik van het erf tussen de achterkant van de huizen en het staketsel beschreven.

Verder werd gesteld dat de in oorlogstijd dichtgespijkerde vensters in tijd van vrede door de bewoners weer van die beletsels werden ontdaan en men het erf weer zonder protest van stadswege gebruikte. Hierna hebben de stadsbestuurders buiten de staketting een brede gracht laten graven en begonnen in plaats van de staketting een stenen muur te maken van de Veerpoort tot aan de Sint Bartholomeus-toren. Evert Buijs, destijds eigenaar van het Gulden Hoofd heeft het stadsbestuur een gezegelde brief uit 1458 getoond, waaruit blijkt dat het betreffende erf strekt van de achtergevel van zijn huis tot in de Lek en alleen aan hem toebehoorde. Nadat hem te verstaan was gegeven dat de gracht en de muur werd gemaakt tot fortificatie van de stad en ter bescherming van zijn huis en erf, heeft hij de aanleg daarvan gedoogd.

Die gracht en muur werden gemaakt ronde de jaren 1526, 1527 of 1528 gedurende de Utrechts-Gelderse oorlog. Ten behoeve van de arbeiders is

9. Stadsmuur met poort in Amersfoort met de bogen

10. Artist impression
van Ad de Vaal

toen een deur gemaakt in de stadsmuur bij de Veerpoort, die uitkwam op het erf in kwestie. Evert Buijs heeft dit toegelaten, zonder zijn eigendomsrecht en het genot van zijn vruchtbomen op zijn erf op te geven. Ook mocht er wat stenen en kalk worden opgeslagen.

In 1536 echter verordonde het stadsbestuur dat de vruchtbomen tot op de grond afgehakt moesten worden, zodat de nachtwakers het erf gemakkelijk zouden kunnen passeren. Dat wilde Evert echter niet toestaan, maar op eigen initiatief liet hij de bomen op zes of zeven voet (zo'n twee meter) boven de grond afhakken.

Nadat de muur gereed was hebben de bewoners van het Gulden Hoofd het erf gebruikt als voorheen. Zij hebben onder de bogen van de muur hun hout en andere goederen gelegd, maar ook hoenders, varkens en andere beesten gehouden. Verder werd op dat erf *die cloote oft bolle gerolt* ofwel gebeugeld. Dit allemaal zonder protest en met medeweten van het stadsbestuur. Ook de burens, westwaarts van het 'Gulden Hooft' tot aan het Gat van de Haven, hebben op hun erf allerlei activiteiten uitgevoerd, zonder bezwaar van het stadsbestuur.

GETUIGENVERKLARINGEN

Vervolgens hebben de heren Purtyck en van Dam vijftien getuigen gedagvaard, maar niet de getuigen die door de schepenen op 6 september 1555 zijn gehoord. Vermoedelijk zullen de namen van die vijftien getuigen door Janneke zijn aangeleverd. De verklaringen van zowel de stedelijke afgevaardigden als van Janneke waren leidraad voor de heren Purtyck en van Dam om de getuigen te ondervragen. Er is voor gekozen om twee getuigenverklaringen op te nemen (in verkorte vorm) en wel van Cornelis Willemsz. en Anna Woutersd.

Cornelis Willemsz., oud 34 jaar, getuigde onder ede dat hij zeventien of achttien jaar geleden, nog ongehuwd, meermaals in gezelschap gedronken en goede sier had gemaakt in het Gulden Hoofd, zowel binnen *int logys* als buiten *upt erff daer achter*. Daar had hij vaak *die cloot upt stick geschoeten ende oeck deur de poorte gebeugelt*. Ook heeft hij dikwijls

gezien dat Janneke en wijlen Jan Pietersz. haar man het erf gebruikten als van henzelf. Zij hielden konijnen in een van de bogen van de stadsmuur, die in Schoonhoven glindens worden genoemd.

In bestrating van de Scheepmakershaven is de oorspronkelijk stadsmuur in rode klinkers afgebeeld. Bij meting daarvan blijkt dat de binnenzijde van de bogen 2 meter 81 cm. breed is en de pilaren 1 meter 1 cm. in het vierkant (afb. 12, rechts).

Verder hadden Janneke en haar man brandhout in een van de bogen opgeslagen. Ook heeft hij met zijn gezelschap in een van de bogen zitten drinken. Daar had Janneke of haar man een tafel neergezet, zodat men door een *spyegat* ofwel kijkgat door de muur de varende schepen in de Lek konden bekijken. Eindigend met: *Ende nyet meer en weet up als gevraecht. Nescit scribere.* Hij had dus alles verteld wat hij weet en dat hij niet kon schrijven.

Anna Woutersd., oud 46 jaar, getuigde onder ede dat zij zich herinnert dat in plaats van de stadsmuur aan het erf in kwestie een dubbele houten staketting stond, waar zij in haar jeugd dikwijls doorheen kroop. Zij vertelde dat na de bouw van de stadsmuur de eigenaren van het Gulden Hoofd het erf altijd gebruikt hebben als hun eigen grond. Zij kon dat weten, omdat ze als dienstmeisje drie jaar in dat huis had gewoond, in de tijd van Jacob Adriaensz., de eerste man van Janneke.

Ze had ook gezien dat Janneke en Jan Pietersz., haar laatste man, een deur hebben laten maken in een oude bakstenen muur tussen het Gulden Hoofd en de Veerpoort *omme daer deur te mogen commen* op het erf in kwestie. Haar man, te weten Dirck Dircksz. had op datzelfde erf gebeugeld en de kloot gerold. Maar of Janneke in de bogen van de stadsmuur allerlei goederen had gelegd of ganzen, hoenders, varkens en andere beesten had gehouden, wist ze alleen van horen zeggen. Zij herinnerde zich wel dat een paar mannen van stadswege de bomen op het erf wilden afhouden.

Jacob Adriaensz., Jannekes eerste man, dreigde echter hen met gespannen boog neer te schieten, zodat zij de bomen lieten staan. Eindigend met dezelfde verklaring als van Cornelis Willemsz.

UITSpraak VAN DE GROTE RAAD VAN MECHELEN

Op 15 juli 1565 wordt tenslotte een uitspraak gedaan van Schoonhoven tegen Jacob Veen, voogd van Janneken Evertsd., weduwe van Jan Pietersz. te Schoonhoven.

Beroep tegen vonnis van Hof van Holland d.d. 20 maart 1555, waarbij verweerder het bezit en gebruik werd toegewezen van het erf bij het huis 't Gulden Hooft' bij de Visbrug te Schoonhoven en het de eiser werd verboden op het erf bouwmaterialen op te slaan voor de bouw, respectievelijk reparatie van de stadsmuren. Eiser stelde dat het erf de gemeenschap toebehoorde en verweerder derhalve niet gestoord kon zijn in het bezit.

In het nieuwe vonnis werd de stad het bezit en gebruik van het erf toegewezen, om naar goeddunken aldaar materialen op te slaan, alsmede gebruik van de deur in de Veerpoort, die toegang verschaft tot het erf van verweerder. Deze bevoegdheden dienen tot een minimum beperkt te blijven. Verweerder mag het erf gebruiken als kool- of kruidentuin, zonder gebruik te mogen maken van de stadsmuur of bogen, tenzij met toestemming van de stad. Verweerder werd veroordeeld om alle opgeworpen beletsels op eigen kosten af te breken.

Anna Wouters vertelde dat op het erf werd gebeugeld en de kloot werd gerold. Cornelis Willemsz. noemt kloot op een stok geschoten en door de poort gebeugeld. Er is dus sprake van twee balspelen die op het erf uitgeoefend werden. De klosbaan, ook klootbaan of rolbaan¹⁾ dateert uit de Middeleeuwen. De

klosbaan was min of meer vierkant van vorm en werd begrensd door lage houten schotten of heggen. In het midden stond een klein houten vaatje zonder deksel of bodem in liggende stand. Het spel bestond er uit dat men probeerde een houten bal door het vaatje te werpen. Lukte dit dan had men twee punten, raakte men het vaatje dan had men één punt. De winnaar was degene die het eerst twaalf punten had. Later is het vaatje vervangen door een houten poortje of een ijzeren ring (beugel). In de 16e eeuw maakte men beugels die

verticaal om hun as konden draaien. Het spel met deze draaiende ring ging toen 'beugelen' heten en werd gespeeld met ballen die er precies doorheen konden. 'Iets kan niet door de beugel' herinnert daar nog aan. Beugelen wordt nu nog beoefend in oostelijk Noord-Brabant en in Limburg, zij het dan met een vast poortje en zou dus eigenlijk klossen moeten heten. Wierp men de bal eerst met de hand, later speelde men die met een houten schop of slegger. (afb. 13 en 14)

1 <https://static.golfgeschiedenis.nl> > klosbaan PDF

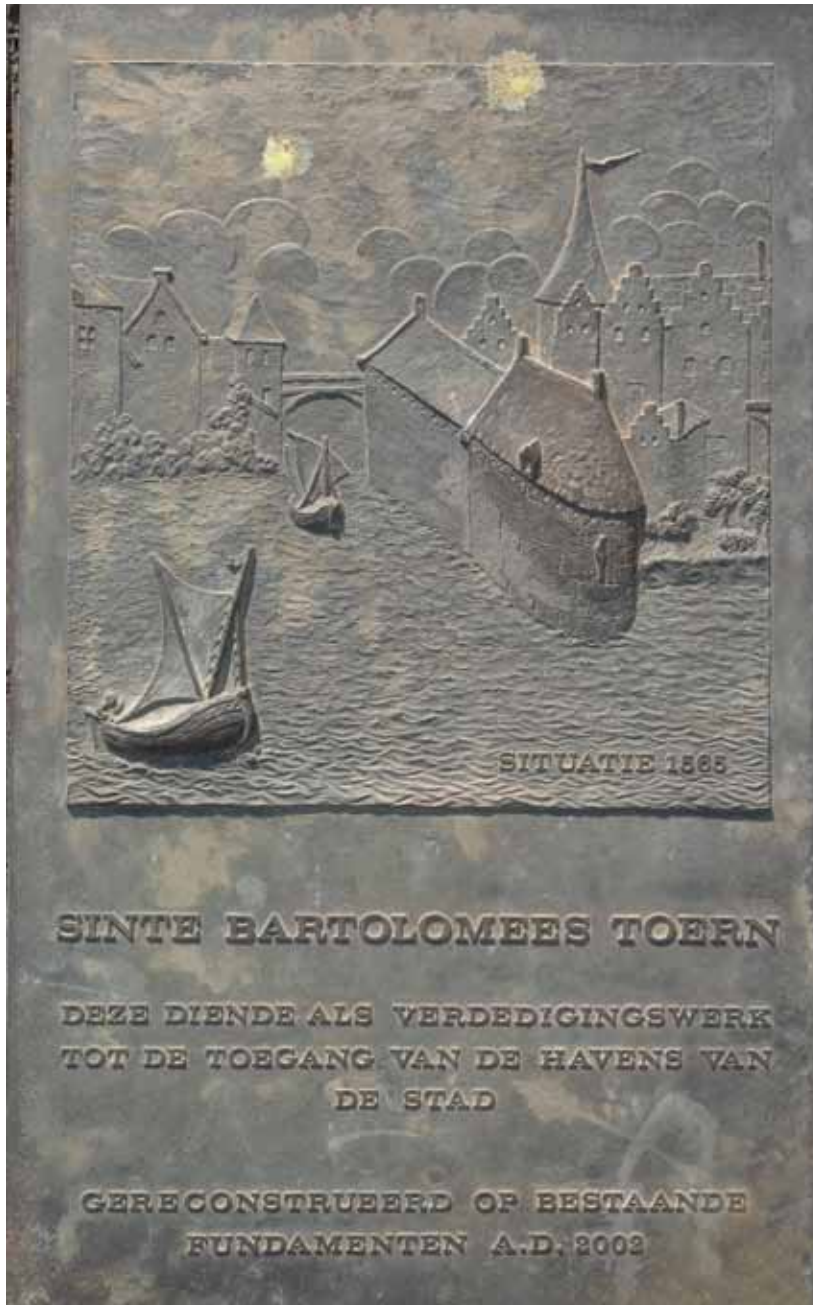
TENSLOTTE

Uit het vonnis van het Hof van Holland en dit vonnis van de Grote Raad van Mechelen blijkt het spanningsveld tussen algemeen belang en privébelang. Hier is in wezen sprake

van onteigening omdat de stad het bezit en gebruik van het erf werd toegewezen. Voor Janneke bleef alleen het gebruik over van het erf dat zij als haar bezit beschouwde. Om de bogen te mogen gebruiken werd zij zelfs afhankelijk van de toestemming van het stad.

Uit processtukken als deze is een glimp op te vangen van gewone burgers in de vroeg moderne tijd. Als mijn theorie klopt dat Janneke de tekening met toelichting heeft gemaakt, dan behoorde zij wel tot de minderheid van geletterden. Zij kwam fier op voor haar rechten en wist daartoe en flink aantal mannen te mobiliseren.

Leen Ouwenel

Het geschonken doopbekken

Eén van de sacramenten die tot op de huidige dag plaatsvinden in de Grote of Bartholomeüskerk in Schoonhoven is de kinderdoop. Soms worden ook ongedoopte volwassenen die belijdenis willen doen in de belijdenisdienst gedoopt, na het afleggen van de openbare geloofsbelijdenis. Zo'n belijdenis- en doopdienst in 2024 werd de aanleiding tot dit onderzoek.

De dooppraktijk in de christelijke kerken gaat terug op de doop door Johannes de Doper. Hier doopt hij Jezus in de Jordaan; boven Jezus' hoofd een wolk (waaruit Zijn Vader sprak dat Dit Zijn Zoon is) en de duif (teken van de Heilige Geest). Getekend door kunstenaar en globetrotter Johannes Glauber (1656-1726) die zijn laatste levensjaren in Schoonhoven sleet en overleed in het Proveniershuis

Bron: rijksmuseum.nl

**Foto van het
doopbekken**

Foto: Matthias den Besten

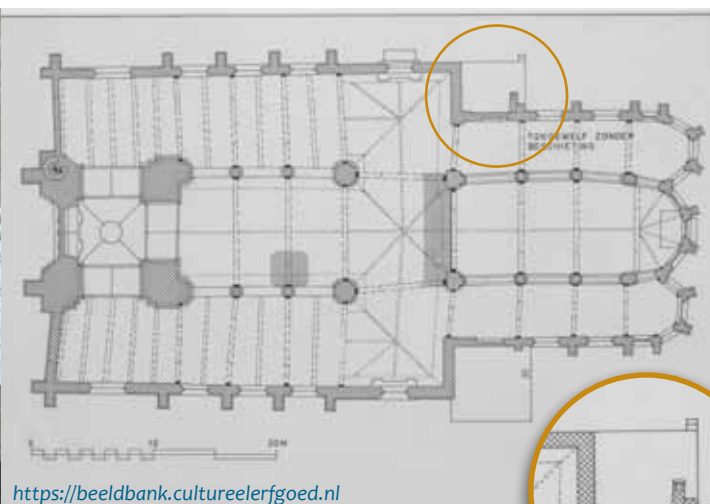
Matthias, jongste zoon van ouderling en koster Wim den Besten, maakte na de dienst van belijdenis en doop op 24 maart 2024 een paar foto's van het doopbekken en schreef: *"Het water uit de doopschaal zit in een zilver gegoten bakje met de volgende woorden: Aandenken. Tot gebruik bij de bediening van de HEILIGEN DOOP in de GEREFORMEERDE GEMEENTE te SCHOONHOVEN. Van hare 85-jarige zuster. Mei 1851 S.A.C. Ik dacht: mooi om met de gemeente te delen."*

Dat was het zeker. Bij 'Gereformeerde Gemeente' moet je niet denken aan de huidige kerkelijke denominatie 'Gereformeerde Gemeenten'; die zijn in 1907 ontstaan uit de vereniging van een deel van de Christelijk Gereformeerde Kerken (uit de Afscheiding van 1834) en delen van de Gereformeerde Kerken in Nederland (uit de Doleantie van 1886). Nee, dit is een oude aanduiding van de Hervormde gemeente (de Nederlandse Hervormde Kerk dateert van 1816) die sinds de Reformatie 1517/1572 werd aangeduid met 'Gereformeerde Kerk' en weer later 'Nederduitsch-Gereformeerde Kerk'

**De (mogelijke
doop-)kapel aan de
noordkant van het
koor werd wellicht
al voor het jaar 1500
gebouwd (inzet)**

DE DOOPTRADITIE

Sinds die Reformatie vindt het sacrament van de Heilige Doop niet alleen in het midden van de gemeente plaats, maar ook voor in de kerk, vlak voor de preekstoel, binnen het doophek (de dooptuin).

<https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>

In de eeuwen ervoor fungeerde het sacrament van de Heilige Doop iets anders; de doop werd gezien als noodzakelijk voor het geloof en moest daarom zo snel mogelijk na de geboorte worden uitgevoerd. Een pasgeborene die dreigde te overlijden werd soms door de nooddoop voorzien van dit sacrament. Wat ook anders was, was de visie op de reinheid: een niet-gedoopte werd als onrein gezien en daarom mocht een ongedoopt kind de geheiligde kerkruimte niet binnengaan. Om die reden stond het doopvont bij de ingang van de kerk, in het portaal; in grotere kerken was er een doopkapel; mogelijk is de kapel aan de Kerkstraatkant zo'n doopkapel geweest; hoewel er argumenten vóór zijn, is het niet met zekerheid vast te stellen.

SACRAMENT

De Heilige Doop is een sacrament (een geheiligde of gewijde handeling); in de Rooms Katholieke Kerk een van de zeven sacramenten en in de protestantse traditie een van de twee sacramenten: Doop en Avondmaal. Van beide sacramenten wordt binnen de protestantse traditie beleden dat zij door Jezus Christus zijn ingesteld. Bij het Heilig Avondmaal wordt verwezen naar het Laatste (of eerste?) Avondmaal dat Jezus bij Zijn laatste Pesachmaaltijd op aarde instelde.

Minder duidelijk is die instelling van de Heilige Doop terug te vinden. Meestal verwijst men naar de doop van Johannes de Doper; met name toen hij Jezus doopte; of naar Zijn zendingsbevel om het Evangelie te preken en mensen te dopen. Ook ziet men de Doop als voortgekomen uit de Besnijdenis, die de Joodse traditie kent en duidelijk door God is ingesteld bij aartsvader Abram. Daar zit het ingebed in het verbond dat God met hem sloot. Men ziet de Doop ook als teken van dat Verbond. Binnen de protestantse bedding is daar verschil van mening over, zeker vanuit een Evangelische/Baptistische visie, waarin men niet de kinderdoop, maar slechts de geloofsdoop na de belijdenis van het geloof aanvaardt.

Aanhangers van de kinderdoop zien de Doop niet als stap om ergens bij te gaan behoren, want wie wordt geboren uit gelovige en gedoopte ouders behoort al bij Gods verbond. Het formulier bij de Doop legt uit dat kinderen al geheiligd (apart gezet) zijn in Christus en om die reden *“gedoopt behoren te zijn”*. De kinderdoop is dus in zekere zin toch ook een geloofsdoop!

De eerste Christelijke gemeenten, die na Jezus' hemelvaart dankzij het werk van de apostelen ontstonden, kenden enkel de geloofsdoop: men kwam vanuit het heidendom tot het Christendom en met die Doop werd publiekelijk zichtbaar dat men brak met het verleden. Bij deze plechtigheid werd vaak ook het hele huishouden (de familie, inclusief kinderen en personeel) gedoopt. Men doopte door onderdompeling (soms door besprenging); later werd de Doop door besprenging (met wat druppels of een handvol

De huidige deur aan de noordkant dateert van de restauratie 1927-1935. De oude steunstenen dateren uit de Middeleeuwen en dragen menselijke gezichten

water vanuit een schaal of bekken) standaard. Die besprenging was ook de traditie in de Grote Kerk van Schoonhoven, sinds haar ontstaan. Mogelijk ook in de kloosters binnen de stad, alsmede in de kapel op het kasteel van Jan van Beaumont in de 14e eeuw en van zijn kleinzoons Jan en Guy van Blois, die hem opvolgden. Ergens in hun tijd moet de Grote of Bartholomeuskerk in zijn prille, kapelachtige vorm zijn gebouwd. De Roomse liturgie kende (en kent) als hoogtepunt naast het Vormsel, de Heilige Communie of Eucharistie, de Biecht, het Laatste Oliesel of de Ziekenzalving, de Priesterwijding en het Huwelijk als sacrament ook het Doopsel of de Heilige Doop.

De Heilige Doop die kleine kinderen vandaag de dag in de Grote Kerk ontvangen vindt dus plaats door besprenging met water dat de predikant met zijn hand schept uit het doopbekken.

Het doopvont, de houten console, werd pas bij de gift van het deksel in 1972 werd gemaakt; onder het deksel bevindt zich het zilveren doopbekken

DOOPREGISTRATIE

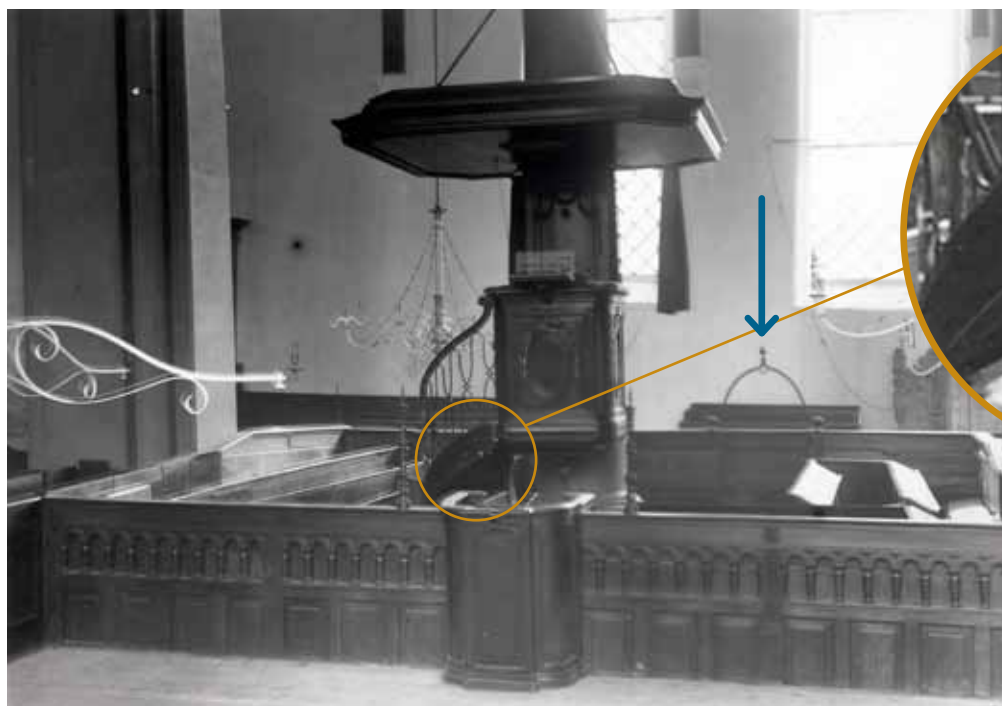
Wie gedoopt is, wordt opgeschreven in het Doopregister van de kerk. De oude visie op de Doop vóór de Reformatie, maakte dat kinderen zo snel mogelijk gedoopt werden. Dat was niet altijd op zondag, maar een of twee dagen na de geboorte en in sommige gevallen zelfs dezelfde dag. Daarom was de moeder er nooit bij. De vader was meestal aanwezig om het kind te laten dopen en werd bijgestaan door een of twee doopgetuigen: een peter en/of een meter. Zij waren enigszins ook verantwoordelijk voor dit kind; wanneer de ouders overleden terwijl het kind nog niet volwassen was, werden zij vaak voogd over het kind.

Ná de Reformatie waren de doopgetuigen vooral nodig om de geldigheid van de doop vast te stellen. Meestal was dit een familielid (vader of moeder, zus of broer) en bij de elite vaak een aanzienlijke met wie men een bijzondere band had. Je ziet in een doopboek vaak ook verschil tussen de doopintekeningen van gewone mensen en die van notabele, vooraanstaande personen.

DOOPPLAATS

Na de Reformatie verdwenen altaren, heiligenbeelden etc. uit de kerkruimte en kwam de preekstoel in het middelpunt te staan: Sola Scriptura. Rondom de preekstoel kwam een (geheiligde, aparte) ruimte, waarbinnen de Doop plaatsvond. De afbakening werd gevormd door het doophek; men kon vanuit het kerkship de dooptuin binnentreden om het kind te laten dopen; deze doorgang werd vaak overspannen door de zogenaamde doopboog.

Het doopwater zat in een doopvont dat in vroeger eeuwen uit natuursteen was vervaardigd, maar later gebruikte men een koperen doopbekken, dat in een koperen bekkenhouder hing, bevestigd aan de preekstoel. In sommige kerken, zoals Bergambacht,

Deze foto werd vlak voor de restauratie in 1927 gemaakt; aan de achterkant is een kleine boog te zien boven de deur in het doophek; aan de trap van de preekstoel lijkt een haakje te zitten waaraan mogelijk de houder van het doopbekken heeft gezeten

Bron: samh.nl

zit dat bekken nog in zo'n koperen houder aan de trap van de preekstoel; evenwel wordt daar altijd gebruikgemaakt van een modern natuurstenen doopvont.

De Doop in de Grote Kerk vindt tegenwoordig plaats binnen het doophek met zo'n doopboog. Maar deze boog is nog niet zo oud: uit 1982. Vóór die tijd zat in deze opening de voorlezersstoel of kathedr (die nu in het koor staat). Doopouders zaten in de dienst dan al binnen het doophek op de zitplaatsen vóór de kerkenraadsbanken.

Maar dat brengt ons al direct bij de vraag: waar vond de Doop plaats vóór de restauratie van 1927-1935? Toen stond het interieur een kwartslag naar het oosten gedraaid en was de kansel geheel omgeven door dit doophek (dat mogelijk uit ±1625 stamt). Echter, het doopvont (de houten standaard), waarin het doopbekken nu zit, dateert van ná de restauratie. Waar was het zilveren doopbekken voor die tijd? Er is geen foto van de oude situatie, waarop het doopbekken nog is te zien; slechts een klein detail uit een foto van de preekstoel die vlak voor de restauratie werd gemaakt, suggereert dat er misschien een beugeltje aan de trap van de preekstoel zat, waaraan de koperen houder van het doopbekken werd bevestigd. Alleen was die houder op de foto mogelijk al verwijderd en verplaatst naar de Noodkerk op het Stationsplein.

De volgende vraag is: dit zilveren doopbekken dateert uit 1857, maar waarin zat het doopwater vóór die tijd? In het boek van Monumentenzorg, geschreven door

In de vitrine in het koor staat de tinnen doopschaal die tot 1857 werd gebruikt, gegoten of enkel hersteld in 1785 door Hercules Mesman te Gorinchem

Tinmerk: engel met bazuin

Catharina van Groningen, staat: *“Na de Reformatie wordt de doop aan de voet van de preekstoel uitgevoerd, in de dooptuin. In de 17de eeuw werden aan de meeste preekstoelen daartoe koperen doopbekkenhouders bevestigd waarin een koperen doopbekken geplaatst kon worden. In de 19de eeuw deden zilveren doopbekkens hun intrede. Deze hadden veelal een eigen, verplaatsbare standaard, waardoor een vrijere opstelling in de kerk mogelijk was.”* Mogelijk was er dus een koperen voorganger van het zilveren doopbekken. Waar zou die zijn gebleven?

In een van de vitrines in het koor van de kerk staan een tinnen Avondmaalsschaal en een dito schenkan, maar ook een tinnen schaal op een voet... Dít is vrijwel zeker de voorganger van het zilveren doopbekken; het is gegoten bij tingietier Hercules Mesman Azn (1703-1793) te Gorinchem, maar dat verklaart nog niet waarom dit tinnen doopbekken (met het jaartal 1785) al in 1857 werd vervangen door het huidige zilveren bekken. Het zal toch geen afrekening zijn met deze sterk patriottische tingietier, die helemaal aan de kant van Napoleon stond? Zou de geefster diezelfde blaam uit haar eigen familie hebben willen uitwissen (haar vader moest namelijk bij zijn pensioen-aanvraag in 1799 duidelijk aantonen dat hij in 1786-1787 niet naar het kamp van stadhouder Willem V was teruggelopen, maar onverkort patriot was gebleven; maar daarover later)? Hopelijk niet.

Tijdens de restauratie (1927-1935) kerkte de gemeente kort in het Nutsgebouw in de Koestraat, maar al snel werd een Noodkerk (zie onder) gebouwd bij het Stations-

plein. Het interieur, ontworpen door stadsarchitect Died Visser, was vrij modern, Art Deco, en een foto laat zien dat ook daar een dooptuin was gemaakt, vóór de preekstoel.

Zeven jaar lang zijn daar de kinderen van de gemeente gedoopt (en werd het Heilige Avondmaal gevierd en werd zondag aan zondag het Woord van God verkondigd). In 1935 werd het gerestaureerde kerkgebouw in gebruik genomen en was het voor de gemeente best wennen om een kwartslag gedraaid in de kerk te zitten. Maar God was niet veranderd en de Heilige Doop werd op dezelfde manier uitgevoerd, want ook Gods Verbond bleef onveranderlijk.

DE SCHENKSTER

Nu naar het doopbekken, waarop een tekst staat gegraveerd die Matthias aan het denken zette en een zoektocht ontketende naar de gulle geefster met de initialen S.A.C.!

In een boekje over de geschiedenis van de kerk, geschreven door ds. H. Bultman stond dat S.A. Carnier de geefster zou zijn. Dit was gebaseerd op het feit dat de kerkelijke gemeente een Avondmaalsschotel bezit die door weduwe Carnier was geschonken; men nam aan dat S.A.C. wellicht haar dochter was. Op de avondmaalsschotel staat: *“Deze schotel is gegeven door Vrouwe Susanna Francoisia van den Bosch, weduwe den Heere Dr. Carolus Carnier ter gedachtenis van haar Ed. 87. Jaar den 2 July 1827”*.

Het was een snelle conclusie dat de initialen in het doopbekken of -schaal (S.A.C.) ook weleens met deze familie te maken konden hebben. Echter er is in Schoonhoven geen vrouw geweest die S.A. Carnier heeft geheten. Die datum (1857) op het bekken en haar leeftijd op dát moment (85 jaar) brengen ons bij de enige met deze initialen: Sara Agatha Croiset. Maar kunnen we ook bewijzen dat zij de geefster was?

Ze was een alleenstaande en ook alleengaande vrouw die eerst op Haven 33 heeft gewoond en later op Koestraat 101. In 1857 was zij 85 jaar, dus zij moet dan ergens rond 1771 of 1772 zijn geboren.

DE DOOP VAN SARA AGATHA CROISET

Inderdaad is deze Sara Agatha Croiset gedoopt op 3 november 1771 in Geertruidenberg. Hieronder staat de inschrijving van de doop van Sara Agata (zonder ‘h’ in Agatha!). Ze was de enige die gedoopt werd die zondag. Haar ouders worden wel genoemd, maar we

Inschrijving in het doopboek van Geertruidenberg, 3 november 1771:
“Sara Agat(h)a, dochter van Jan Louis Croiset en Johanna Magdalene Groeneveldt.”
www.regionaal-archieftilburg.nl

**Voorbeeld uit
datzelfde doopboek
van een veel
uitgebreidere
inschrijving, met het
beroep van de vader
en de beide ‘meters’
of doopgetuigen**
www.regionaal-archieftilburg.nl

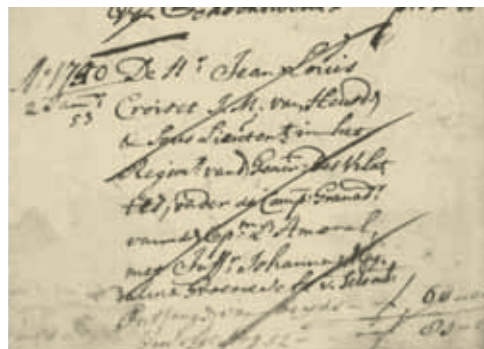
missen de doopgetuigen! In veruit de meeste gevallen stonden er geen getuigen bij de doop opgetekend, wat niet persé betekent dat ze er ook niet waren. In ieder geval zijn ze hier niet opgetekend, maar ook daarin zie je dat er bij bepaalde elitaire mensen zeker uitzonderingen werden gemaakt, zoals bij de eerste doop in het nieuwe jaar (hierboven)!

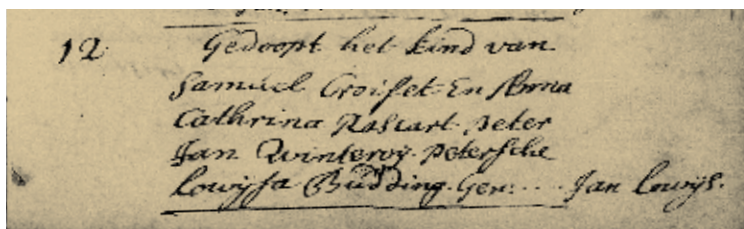
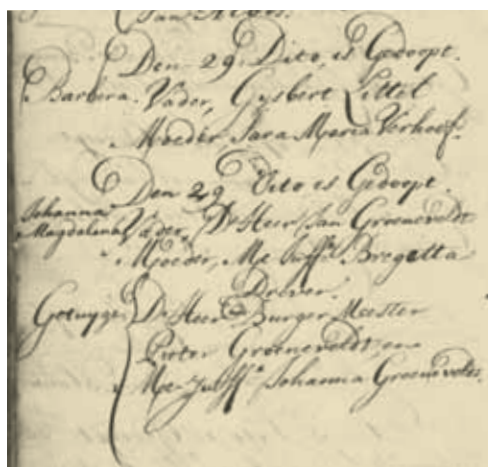
DE OUDERS VAN SARA AGATHA

Hoe kwam Sara Agatha later in Schoonhoven terecht? Dat had te maken met haar vader, die militair was. Laten we eerst het gezin in kaart brengen en daarna haar voorgeslacht.

Uit de doopsinschrijving blijkt dat haar ouders Jan Louis Croiset en Johanna Magdalene Groeneveldt heetten. De naam van haar moeder werd zelfs tamelijk frans geschreven af en toe: Jeanne Madelaine Groeneveld(t), terwijl de naam van vader bij zijn doop, Jan Lowijs, veel franzer zou moeten zijn: Jean Louis Croiset. Vader was officier en op 12 maart 1730 in Venlo gedoopt. Maar moeder was geboren en getogen in Schoonhoven! Ze werd alhier gedoopt op 29 december 1729. Haar vader Jan of Johannes Groeneveld zou van 1745-1746 burgemeester worden van de stad en opa Pieter Groeneveldt was

**Trouwboek en
Gaarderboek van
Schoonhoven uit
1750, waarin het
huwelijk van Jan
Louis en Johanna
Magdalena staat
beschreven.**

**Boven: de doop van
Jan Louis Croiset op
12 maart 1730 in Venlo;
links: de doop van
Johanna Magdalena
Groeneveldt op
29 december 1729
te Schoonhoven**

dat juist net geweest (1725-1727) in die tijd dat Johanna Magdalena hier werd geboren. Beiden waren lid van de vroedschap van Schoonhoven, evenals overgrootvader Steven Groeneveldt, wiens zerk nog in het koor van de kerk is te vinden.

Terug naar Jan Louis en Johanna Margaretha. Ze trouwen hier in Schoonhoven op 4 januari 1750; het is dan zondag. Jean Louis komt uit Heusden en is, aldus het trouwboek, sous-lieutenant (2e luitenant), maar is gestationeerd als onderdeel van het Regiment van luitenant-generaal Gerrit Willem Jacob des Villates, onder het bevel van kapitein l'Amoral van de compagnie grenadiers.

Deze Staatse legereenheden wisselden nogal eens van plek en dat leverde soms ook huwelijken op, doordat deze vreemde soldaten in de stad een meisje leerde kennen. Over hoe dat precies ging met die garnizoenen die opeens in de stad kwamen (let op: de kazerne aan de Oude Haven werd pas in 1863 gebouwd!) vertelt Ad de Vaal in Scoenhove 9-2022: "Eind oktober 1748 vertrok uit Venlo het 2e bataljon van het regiment Nationalen Villattes nr. 5 naar Schoonhoven, waar het bataljon in november aankwam. Twee jaar zou het in Schoonhoven blijven. Wisselingen van garnizoen waren tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden heel gebruikelijk. In de literatuur worden daar verschillende redenen voor gegeven. De belangrijkste reden is toch wel het voorkomen dat de militairen van het garnizoen wortel zouden schieten in de garnizoenssteden en zich zouden vereenzelvigen met de plaatselijke bevolking. [...]"

In de meeste garnizoenssteden waren in die tijd geen kazernes, ook niet in Schoonhoven. Alleen in crisistijd werden publieke gebouwen als verblijfplaats aangewezen of werden gebouwen gevorderd (zoals in Schoonhoven het pakhuis dat nu bekend staat als 'Spaanse kazerne').

Stuk van de sluitsteen van de grafkelder van Steven Groeneveldt, mogelijk de opa van Johanna Magdalena te Schoonhoven

Onder normale omstandigheden werden ongetrouwde mannen ingekwartierd. Het was voor de burgers in de garnizoenssteden gebruikelijk een of twee soldaten in huis te hebben. De gehuwde soldaten huurden een huisje en soms was een soldaat in staat een huisje te kopen. Over het algemeen werden de soldaten bij armere gezinnen gelegd. De (hogere) officieren vonden soms onderdak bij de rijkere middenklasse en de elite.”

En zo zal het ook zijn gegaan bij Jan Louis Croiset; het zou me niet verbazen als hij werd ingekwartierd bij Jan Groeneveldt en zijn vrouw Brigitta Drever. Daar liep hij dan zijn toekomstige vrouw tegen het lijf.

HET GEZIN CROISET

Die verhuizingen van het garnizoen maakten dat vader Jan Louis telkens ergens anders werd gestationeerd en dat de kinderen her en der werden geboren. Vrouw en kinderen moesten met de huisraad naar de nieuwe garnizoensplaats verkassen. Geen benijdenswaardige gezinssituatie; al zal de groei in rang van Jan Louis natuurlijk ook een groei aan inkomsten met zich hebben meegebracht! Het gezin zag er als volgt uit:

1. Johanna Brigitta Croiset

gedoopt: 25-07-1752 Veere

overleden: onbekend

2. Arnoldus Croiset

gedoopt: 08-08-1753 's-Hertogenbosch

overleden: 10-12-1838 Maastricht

getrouwd: 16-03-1784 Delft met Sara Cornelia van Beaumont.

Wanneer Johanna Britgitta Croiset in Veere overleden is, zul je haar mogelijk nooit terugvinden in het begraafboek: zie 'April' bijvoorbeeld maar eens: “Een soldaat” of “Een vreemde vrouw” of “Een soldaate kind”; zelfs de familienaam bleef onvermeld!

www.zeeuwsarchief.nl

luitenant-generaal en opzichter van de fortificatiën, ridder in de Nederlandse Leeuw en Militaire Willemsorde 3e en 4e klasse

3. **Anna Catharina Croiset**

gedoopt: 11-10-1755 Yperen

overleden: 18-02-1839 Schoonhoven

getrouwd: 07-06-1789 Schoonhoven met *Henricus Christiaan van der Kop*

4. **Willem (Wilhelm) Croiset**

gedoopt: 24-01-1759 Nijmegen

overleden: 06-07-1785 's-Gravenhage

Luitenant-adjudant in het regiment Holstein-Gottorp

5. **(Jan) Willem Croiset**

gedoopt: 21-01-1762 Breda (Willem!)

overleden: 14-07-1792 te Middelburg (Jan Willem!)

Luitenant in het regiment Pallardy (voorheen Generaal des Vilattes)

6. **Nicolaes Martinus Croiset**

gedoopt: 05-03-1765 Zutphen

begraven: 29-04-1765 Zutphen

7. **Samuel Croiset**

gedoopt: 21-04-1768 Schoonhoven

begraven: 14-02-1789 Schoonhoven

Luitenant in het regiment van generaal Van Hardenbroek

8. **Sara Agatha Croiset**

gedoopt 03-11-1771 Geertruidenberg

overleden: 15-09-1861 Schoonhoven

Luitenant-generaal
Arnoldus Croiset
(1753-1838), 1825,
olieverf Bron: RKD

MILITAIRE LOOPBAAN VAN VADER

Tijdens zijn loopbaan woonde Jan Louis Croiset na zijn huwelijk met zijn gezin achtereenvolgens in: Schoonhoven (1750) – Vlissingen (1751) – Veere (1752) – 's-Hertogenbosch (1753) – Yper (1755) – Nijmegen (1759) – Breda (1762) – Zutphen (1765) – Schoonhoven (1768) – Geertruidenberg (1771) – ??? – Brielle (1786) – Woerden (1787) – ??? – Schoonhoven (ca.1789-1813). Zijn carrière zag er als volgt uit: 1740 kadet;

1745 sergeant; 1747 vaandrig; 1748 sous (2e) luitenant; 1761 luitenant; 1766 kapitein; 1779 majoor en 1787 luitenant-kolonel (overste).

Jan Louis werd in 1730 geboren, maar werd al in 1740 kadet! Ging hij al op zijn tiende het leger in? Dr. Christiaan W. van der Spek (Senior wetenschappelijk medewerker bij het NIMH) legde het me uit: *“Vooral kinderen van hoofdofficieren gingen vaak al op jonge leeftijd bij het leger. Uiteraard hadden ze dan nog geen echte verantwoordelijkheden. Ze kregen wel de bijbehorende rang, terwijl anderen de taken uitvoerden. Dit zorgde voor een wat snellere doorstroming door de rangen bij het moment van volwassen worden, want je had dan al aantoonbare ervaring. Elk regiment had ook zogenaamde regimentskinderen. [...] Vaders met een dienstbetrekking in het Staatse Leger verplaatsten voortdurend van garnizoen naar garnizoen; het was dan makkelijker om je kind(eren) in het regiment te plaatsen en daar te onderwijzen, dan telkens weer een nieuwe school te moeten uitzoeken.”*

Het stamboek van Jan Louis vertelt ook dat hij zowel Hollands als Frans sprak. Dat zal te maken hebben gehad met zijn positie in een tijd dat België en Nederland nog één land waren.

Wanneer Jan Louis in 1798 met pensioen wil, wordt eerst gekeken (zie hiernaast) of hij zich netjes heeft gedragen en specifiek wordt gekeken wat hij deed in 1786-1787 toen er strijd was tussen patriotten en de heersende elite met aan het hoofd stadhouder Willem V. Was hij – toen de patriotten verloren na het ingrijpen van de Pruisen – overgelopen naar het kamp van de Oranjegezinden of bleef hij ‘voorbeeldig’ patriot? Er wordt in Brielle en Woerden navraag gedaan omdat hij daar die jaren gestationneerd was. In beide plaatsen werd geantwoord dat hij keurig patriot was gebleven. Zodoende kon hij zijn pensioen in Schoonhoven genieten met vrouw en dochter.

Want hier woonde reeds dochter Anna Catharina (sinds 1789); even daarvoor in 1789 overleed zoon Samuel (luitenant) hier in de stad en ook zoon Willem was militair en reeds overleden, in 1792 gevolgd door zoon Jan-Willem. Zoon Arnoldus leefde nog en bevond zich in het zuiden bij Maastricht. Alleen dochter Sara Agatha woonde nog thuis en kwam zo in 1789 (toen ongeveer 18 jaar) in Schoonhoven terecht.

BELIJDENIS

Hoe gaat een militair om met geloof? We zien dat Jean Louis eind 1751 belijdenis doet in Vlissingen (met consent van 's-Hertogenbosch) in de Nederduitsch-Gereformeerde Kerk (vanaf 1816 Nederlandse Hervormde Kerk). Dit kerkgenootschap bleef hij trouw dwars door de Bataafsche en Franse tijd heen tot zijn dood in 1813, het jaar waarin de erfprins, zoon van stadhouder Willem V en Wilhelmina van Pruisen (die nota bene in 1787 te Schoonhoven in het Doelenhuis een nacht over was vastgehouden door de patriotten!), als Koning Willem (I) werd ingehuldigd.

Gratis

De Municipaliteit te
 Brielle certificeert de Kerstke van
 den Burger Jan Louis Croiset zegensticht
 luitenant luitenant van het Koninklijk
 Regiment van Kellates, in den jaare
 1786 binnens de stad in quarantaine
 gelegen hebbende, dat dierelou Jan
 Louis Croiset gedurende den tyd dat
 dierelou alhier in den geregelde jaare
 quarantaine heeft gehoude, direct
 of indirect niet heeft schuldig gemaakt
 aan Smuiging oproer, verooling
 of geweldenaar. Maar als een officier
 van eer, daartegen heeft getuigd.

Verklaarende Wy Municipaliteit
 nog dit certificaat aan den voorm.
 Burger niet te hebben geaccordeerd
 dan na afbreng, in gevolge het de
 reus dit constitueerende vergadering
 representeerende het Bataafsch Volk
 Van d' 12 february 1798 den naam van
 opgemelde Burger Jan Louis Croiset aan
 al ingetreden onderplaat te hebben
 bekend gemaakt en uitgeroepen om
 te zij leening aanklagte tegen dierelou
 mochten hebben, dierelou optegeven.
 Onderdat aan ons ten aanreken
 Van dierelou Burger Croiset een
 gerij aanklagte is voorgekomen

Lehem Brielle 3 Mei 1798
 1798
 Ordoon van derelou
 J. M. M. C. B.
 secretaris

**Brief over het
 'goede' gedrag van
 Jan Louis Croiset uit
 Brielle**

www.nationaalarchief.nl
 2.01.01.01 Inventaris van
 de archieven van de
 Wetgevende Colleges van
 de Bataafse Republiek en
 van het Koninkrijk
 Holland, 1796-1810 -
 Rekesten nummer 328 -
 scan 906

Brief over het
'goede' gedrag van
Jan Louis Croiset uit
Woerden

www.nationaalarchief.nl
2.01.01.01 Inventaris van
de archieven van de
Wetgevende Colleges van
de Bataafse Republiek en
van het Koninkrijk
Holland, 1796-1810 –
Rekesten nummer 328 –
scan 907

Onder: het register
van ingezetenen (de
voorloper van de
volkstelling en het
bevolkingsregister)
van 1811 en 1813
waarin Jan Louis
Croiset op nummer
455 staat als
'gepensioneerd
Luitenant Colonel'

Vrijheid, Gelykheid, Broederschap?

De Municipaaliteit der Stad Woerden heeft
bepaald by deelen dat J. L. Croiset ge-
pensioneerd Luitenant Colonel in
de Jaaren 1788 en 1789 als Major by het
geveerde Regiment Pallardy alhier qua-
mersen 'gehouden' hebbende. Zij gedu-
rende Zyn Verblyff alhier van geen Plu-
mmerij, Groot of vervolging Lynce Me-
deburgeren heeft schuldig gemaakt
maar Zij gedragen als een Officier
van Eer betaamt gelyk dan ook op
de Publicatie der Weyen S. niet S. des
Vrijen Laiken aan de Municipaaliteit
is ingekomen.

Actum Woerden den 30 May 1798 A.
J. L. B.

INSCHRIJVING.		N A M E N.	VOORNAMEN.	B E R O E P E N.	T I J D D E R G E B O R T E.
No.	Datum.				
455	Idem	Croiset	Jan Louis	gepensioneerd Luitenant Colonel	den 12 Maart 1730
455	Idem	Croiset	Jan Louis	gepensioneerd Luitenant Colo- nel.	1768. den 12 Maart 1730

In het jaar tachtienhondert en dertien, de tweede der maand Maart te twaalf ure, des Middags Zyn voor ons Hare Officier van de Burgerlijke Raad der Gemeen- en van Schoonhoven, departen- en van de Nederlanden (ant. tot de Municipaliteit van Schoonhoven, geconpareert de Heere Paulus Willem Krucherus oud Zoon, en twintig jaar oud, o. Doctor o. Mr. Adriaan, van Mijssen, oud. Zoon, veertig jaren, Percepteur der directe belastingen, over de Markt van Elbroek, wonende beide in de Gemeen- en van Schoonhoven, in de executie, in de Saluta-Schape van de overleden Heere ons verklaard, hiet, dat op de eerste, drie maand Maart te hant drie ure, na middag, in het huis, N. 224 op de Haven, is overleden de Heer Jean Louis Croiset geboren, de twaalfde Maart Zeventienhondert dertig te Nieuw-Departen- en van de Neder. Maas, in leven gepensionneerd Luitenant Collonel, Weduwe van van Johanna Magdalena Groenewold, Zoon van Samuel Croiset en van Catharina Rascart beide overleden, en hiet de declaranten des niet nadat hun der twee was voorgelezen, heeft ons onderlieden- en gen. eld de dag en jaare.

P. W. Krucherus Praes. J. W. Krucherus

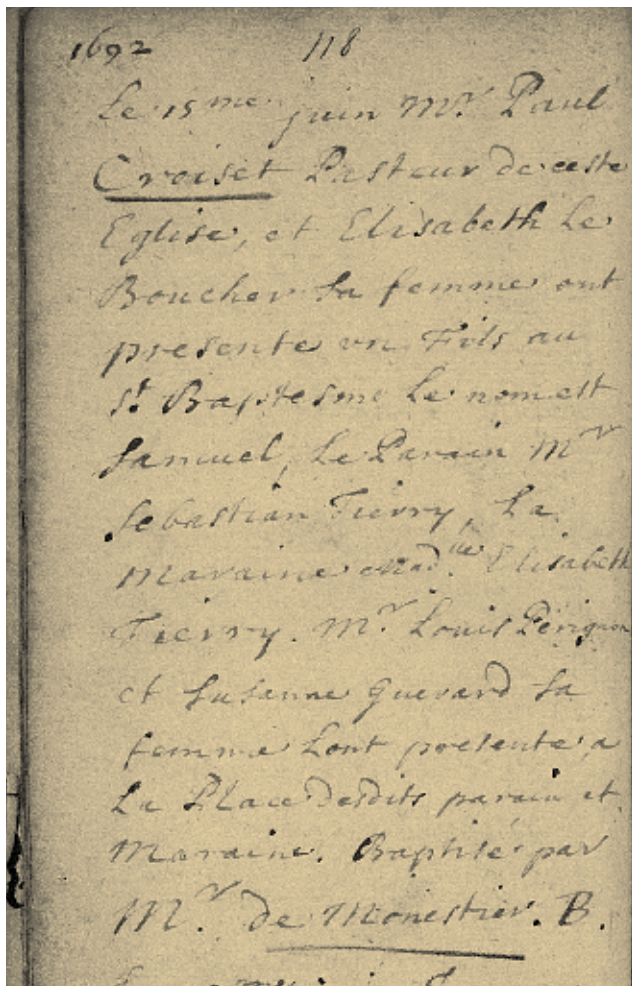
Hiernaast van boven naar beneden de overlijdensakte van vader Jean Louis Croiset met twee advertenties die in een tweetalige krant stonden: 'Affiches, Annonces et Avis Divers d'Utrecht / Advertentiën, Aankondigingen en Berigten van Utrecht'

Te Schoonhoven is op den 1. Maart 1813 overleden, in den ouderdom van 83 Jaren, de Hoog Edel Gestrenge Heer JAN LOUIS CROISSET, in leven gepensionneerd Collonel, ten dienste dezer Landen.

A Schoonhoven le 1. Mars 1813, est decedé à l'age de 83 ans, Monsieur JEAN LOUIS CROISSET, ancien Collonel au service de la Hollande.

HET VOORGESLACHT CROISSET

Jan Louis Croiset was dus geboren in Venlo, als zoon van Samuel Croiset (1692-1766) en Anne Catherine Rascart (1686-1773). Venlo was eveneens een garnizoensplaats: zijn vader, Samuel Croiset, was vaandrig en klom op in rang tot luitenant-kolonel, maar toen hij in 1766 te Grave tot die rang zou worden bevorderd, overleed hij plots, maar werd posthuum bevorderd. Anne Catharine overleed zeven jaar later in Grave en werd bij haar man begraven.

1692 Le 15me juin Mr. Paul Croiset, Pasteur de cette Eglise, et Elisabeth Le Boucher sa femme ont presente un Fils au St. Baptesme Le nom est Samuel, Le Parain Mr. Sebastian Thierry, La Marraine mad^{lle} Elisabeth Thierry, mr. Louis Perignon et Susanne Guerard sa femme sont presente a La Place desdits parain et Marraine. Baptise par Mr. de Monestier. B.

1692 Op 15 juni schonken de heer Paul Croiset, predikant van deze kerk, en zijn vrouw Elisabeth Le Boucher een zoon bij de heilige doop. De naam is Samuel, de peetvader, de heer Sebastian Thierry, de peetmoeder, juffrouw Elisabeth Thierry, dhr. Louis Perignon en zijn vrouw Susanne Guerard zijn aanwezig in plaats van genoemde peetvader en -moeder. Gedoopt door de heer de Monestier. B.

historischcentrumlimburg.nl

Samuel diende bij de infanterie achtereenvolgens in de regimenten van Maximiliaan d'Ivoy, Johan François van Volkershoven, Van der Leythen, Van Heukelom en Villegas.

Hij en Anne Catherine trouwden op 7 december 1715 (waarschijnlijk in Chenée, bij Luik); hun gezin zag er als volgt uit:

1. Marie Agathe Croiset

gedoopt: 27-09-1718 Chenée (Luik);
overleden: 27-01-1806 Harderwijk
getrouwd: 21-08-1744 Grave met
Mr. Wilhelm van Hoessen

2. Jean Guillaume (Jan Willem) Croiset

geboren: 04-07-1721 's-Hertogenbosch
gedoopt: 06-07-1721 's-Hertogenbosch
overleden: 17-10-1773 Grave
kapitein bij de Genie

3. Pierre Domitien Croiset

geboren: 15-05-1723 Namen
gedoopt: 26-05-1723 Namen
begraven: 22-04-1730 Venlo

4. Sara Elisabeth Croiset

gedoopt: 15-02-1725 Namen
overleden: 15-04-1821 Schoonhoven

5. Jean Louis Croiset

geboren: 12-03-1730 Venlo
overleden: 01-03-1813 Schoonhoven
getrouwd: 04-01-1750 Schoonhoven met
Jeanne Madelaine Groeneveld

HUGENOTEN

Samuel Croiset werd in Maastricht op 9 juni 1692 geboren en aldaar op 15 september dat jaar gedoopt. Een merkwaardig lange tijd tussen geboorte en doop. Zijn vader was Paul Croiset, Waals predikant aldaar. Zijn moeder was Anne Elisabeth Boucher (1666-1717). Vader Paul werd de eerste predikant

Protestanten vluchten uit Frankrijk na de herroeping van het Edict van Nantes, 1685-1686, (eronder staat: "Verscheyde weg vlugtige Gereformeerde, die agter haalt zynde in Gevanenisse en op de Galyen gebragt werde"), Jan Luyken

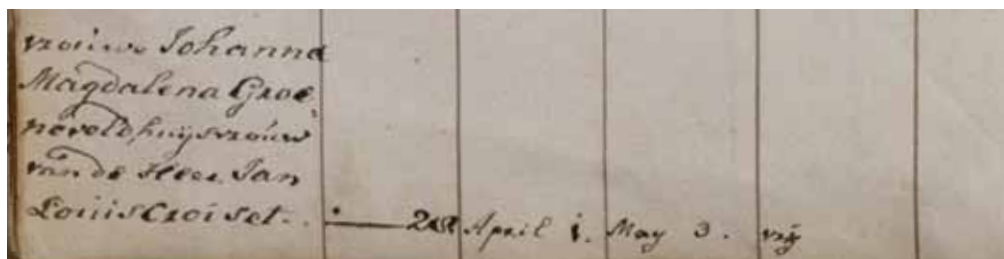
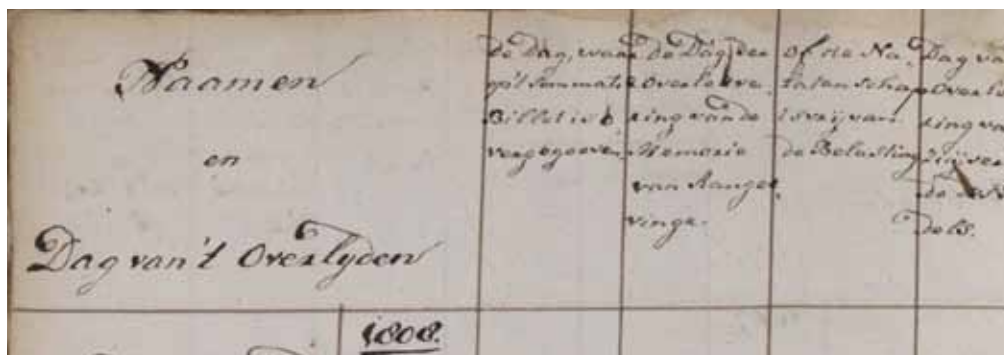
Bron: rijksmuseum.nl

van de Waalsche gemeente te Maastricht in 1680. Hij en Anne Elisabeth trouwden daar op 22 april 1666. Deze kerk stond op de plek (Sint Pietersstraat) waar thans nog de Waalsche Kerk staat, maar dat is een nieuwer gebouw uit 1732.

Sara Agatha's overgrootvader Paul Croiset was dus een van de 150.000 Franse protestanten (Hugenoten, een verbastering van 'Eidgenossen', eedgenoten) die tussen 1680 en 1720 wegvluchtten uit Frankrijk; bijna 50.000 van hen kwamen naar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden!

Deze exodus uit het overwegend Roomse gebied kwam op gang na de intrekking van het Edict van Nantes (dat sinds 1589 geloofsvrijheid had gewaarborgd in Frankrijk); na 1685 waren hugenoten vogelvrij. Op cbg.nl staat hierover: "Dit edict was in 1598 door koning Hendrik IV van Frankrijk uitgevaardigd en verleende de Franse volgelingen van het protestantisme, de Hugenoten, het recht hun geloof in vrijheid te belijden. Het vervangende Edict van Fontainebleau daarentegen verklaarde dit tot een strafbaar feit. Calvinisten riskeerden vervolging en confiscatie van hun bezit. Dit stelde hen uiteindelijk voor de keus: terugkeren tot de (katholieke) moederkerk, of emigreren."

Inschrijving van het overlijden in het Gaarderregister: Johanna Magdalena Groeneveld, huisvrouw van de Heer Jan Louis Croiset; de data zijn niet de overlijdens- of begraafdatum

CROISSET IN SCHOONHOVEN

Terug naar de familie Croiset in Schoonhoven. We zagen dat vader overleed in 1813, maar moeder was hier al eind april 1808 overleden (zie het begraafregister hierboven).

In Schoonhoven woonde nog meer familie. Zus Anna Catharina, getrouwd met Hendricus Christiaan van der Kop. En tante Sara Elisabeth Croiset (zie linksonder). Mogelijk woonde vader Jean Louis en Sara Agatha bij haar in (of juist andersom). Tante Sara woonde in huis 482 en is, aldus de overlijdensakte van 1821 geboren te Doornik (en niet Yperen). Ze bleef net als Sara Agatha ongehuwd en bereikte de hoge leeftijd van 96 jaar!

In 1836 overlijdt nicht Cornelia Esther Croiset (dochter van Arnoldus Croiset en Sara van Beaumont) in Schoonhoven (zie rechts). Ze was gehuwd met ritmeester Hendrik Willem Johannes Agathus van Uchelen). Waarschijnlijk was zij hier op familiebezoek, want ze woonde met haar man in 's-Gravenhage; ze werd 49 jaar. Zij moest dus tante zeggen tegen Sara Agatha Croiset.

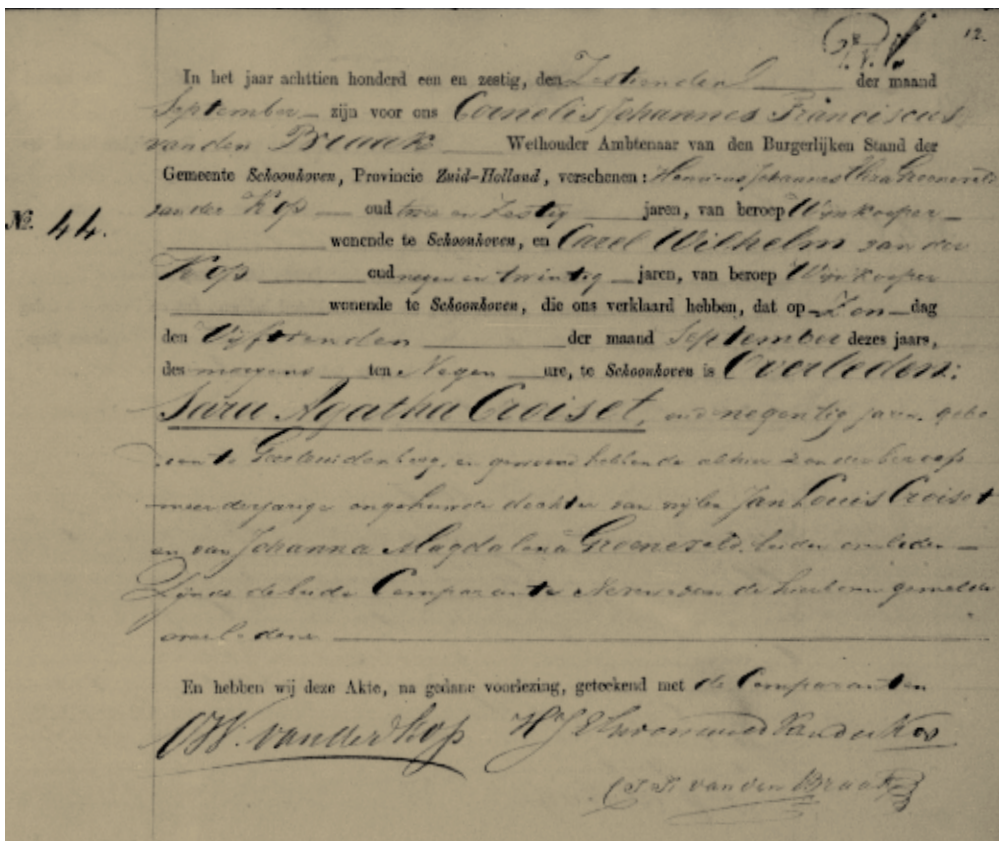

Tot slot overlijdt Sara Agatha in tamelijke stilte; in die zin dat er bijna geen familieleden meer in de stad waren dan alleen de neefjes en nichtjes Groeneveld van der Kop. Inmiddels heeft ze de Haven verruild voor de Koestraat. Op haar oude dag (wellicht bij haar 85e verjaardag in 1856) is ze over de jeugd van de kerkelijke gemeente gaan nadenken, en is door wat voor reden ook de gift van het doopbekken gaan overwegen.

Op 15 september 1861 verwisselt ze het tijdelijke voor het eeuwige; ze mocht 90 jaar worden. Tantezegger en wijnhandelaar Henricus Johannes Eliza Groeneveld van der Kop en diens zoon Carel Wilhelm van der Kop, die bij zijn vader in het oude Stads-korenpakhuis in de wijnhandel hielp, gaven het overlijden aan. Deze Henricus Johannes Eliza Groeneveld van der Kop, getrouwd met Maria Boonders, speelde weer een rol bij de gift van een ander zilveren Avondmaalsbord aan de kerk.

Groeneveld van der Kop & Co had een wijnhandel in het Stads-korenpakhuis
samh.nl

Overlijdensakte van Sara Agatha Croiset, die op zondag (!) 15 september 1861, 's morgens om 9.00 uur overleed

HET GESCHONKEN DOOPBEKKEN

Om het zilveren bekken van dichtbij te zien was koster Wim den Besten bereid ons te helpen. Om de zilvertekens te begrijpen vroeg ik zilverdeskundige René Kappers mee; beiden ben ik zeer dankbaar voor hun hulp.

DE ZILVERSMID

Over het zilveren doopbekken schrijft 'Catharina L. van Groningen in 1995 in haar boek 'De Krimpenerwaard' het volgende: "...meestertekens van Wed. A.B. van Grastek, Amsterdam, 1855-1858 (Meestertekens nr. 3446), klimmende leeuw + 1, minervakop, jaarletter x = 1857, onleesbaar merk in liggend ovaal, waarschijnlijk essaieursteken." De essaieur is de keurmeester van de

Waarborg die controleert of het juiste gehalte zilver is gebruikt.

Je ziet dat de rand uit zes 'accolades' bestaat; een vorm die Van Grastek vaker gebruikte

Van Groningen stelt dat het doopbekken is vervaardigde

in de zilversmederij van Wed. A.B. van Grastek te Amsterdam. Even kort iets over deze Gerardina Busser, weduwe van Abraham Bernardus van Grastek. Haar man, geboren in 1789 te Amsterdam, overleed er in 1855 (twee jaar voor het doopbekken!). Het gezin woonde toen in de Bloemstraat (het huidige nr. 46; zie pijl hiernaast).

1. Klimmende leeuw + 1 = 1e zilvergehalte; 2. Minervakop = Amsterdam; 3. 'X' = 1857; 4. Zilvermerk 'soldeerlampje' boven GB en 5. het essaieursteken 'R 1'

Abraham Bernardus en Gerridina (Gerardina) trouwden op 5 juni 1816 en kregen zes kinderen waarvan de jongste jong stierf. Evenals zijn vader Lodewijk was Abraham zilversmid; eerst in dienst van Gesina Voorthuys, weduwe van zilversmid J.H. Stellingwerf. Abraham werd bij haar meesterknecht en zette de zaak na haar dood in 1849 voort onder zijn eigen naam. Na zijn dood in 1855 zette zijn vrouw Gerardina of Gerridina de zaak voort onder haar eigen naam en met een eigen zilvermerk GB (!), terwijl zoon Lodewijk Grasstek jr. de werkplaats leidde.

In de periode rond de creatie van het doopbekken woonden dochter Susanna Geertruida met haar man Joannes Weenink bij haar in en ook zoon Lodewijk met zijn gezin. Lodewijk vertrok naar Voorschoten en Susanna Geertruida naar de kersverse Haarlemmermeer. In 1863 trok moeder Gerardina van Grasstek-Busscher (te Zwolle geboren in 1789 en Luthers opgevoed) bij haar dochter en schoonzoon in en overleed daar op 23 augustus 1864.

In het zilvermerk, zo staat hierboven, zit een soldeerlamp. René Kappers legt daarover uit: "Daar ging olie in. Uit de tuit stak een katoentje; daar brandde de lamp. Aan de achterzijde kon je hem bijvullen. In het midden een hengel om hem horizontaal te houden met verplaatsen. Met een blaaspijp werd door de vlam geblazen zodat je een mooi puntig vlammetje krijgt waarmee je kunt solderen. Later werd er een gasleiding op de werkbank aangelegd en een geel stadsgasvlammetje ontstoken. Dan kon je daar op dezelfde wijze doorheen blazen en je soldering maken. Daarna kwamen de blaaspijpjes met geïntegreerde gastoevoer. En vandaag blaast niemand meer met z'n mond; allemaal perslucht of zuurstof uit een fles. Typisch een goudsmidsgereedschap en ook voor fijn zilverwerk zoals filigrain. Mooi vak. Doen wij sinds 1885."

Op internet staan zilveren objecten die betere zilvermerken opleveren; van boven naar beneden: Weduwe J.H. Stellingwerff & A.B. van Grasstek; A.B. van Grasstek en weduwe Gerardina van Grasstek-Busscher; alle drie dragen ze een soldeerlamp als icoon

WZB (Gehucht of Boortakop)		N. van het Huis		N. van het Blok	
Hend (Blaag, Gracht van de Haven)		N. van het Huis		N. van het Blok	
NAAM	VOORNAMEN	Geboortedag en -jaar	Geboorteplaats	Geboortejaar	Geboorteplaats
1	Hendrik Willem van Riel	1854	Zwolle	1854	Zwolle
2	...	...	...	...	...
3	...	...	...	...	...
4	...	...	...	...	...
5	...	...	...	...	...
6	...	...	...	...	...
7	...	...	...	...	...
8	...	...	...	...	...
9	...	...	...	...	...
10	...	...	...	...	...
11	...	...	...	...	...

Het gezin van essaieur Hendrik Willem van Riel woonde na de Haven (w.z.) tot 31 maart 1854 aan de Oude Haven (22?)

Nog even iets over de essaieur of essayeur die zijn merkteken **R-1** op het zilveren bekken zette, ten teken dat het zilveren voorwerp door de Waarborg is goedgekeurd op juistheid van het zilveragehalte. De essaieur heette Hendrik Willem van Riel (1809-1898); hij vervulde die functie in Amsterdam van 1854 tot 1880. “Het meesterteken of essayeursmerk van H.W. van Riel komen we vaak tegen op 1e gehalte zilverwerk,” aldus keuren.zilver.nl. Van Riel was evenals Gerardina Busscher in Zwolle geboren. Hij trouwde in 1839 te Alkmaar met Wilhelmina Sophia Hoek. In 1837 komt hij... hier in Schoonhoven, vanuit Utrecht en is ook hier essaieur en woont later met zijn gezin, aldus het Bevolkingsregister in of vlakbij Haven 12 en later Oude Haven 22. Het Kadaster vertelt echter dat hij eigenaar was van Haven 72 en het erachter gelegen Koestraat 53.

Maart 1854 (drie jaar voor het doopbekken) verhuist het gezin naar Amsterdam, waar hij eveneens essaieur bij de Waarborg wordt. Als hij echt op Oude Haven 22 heeft gewoond, dan woonde hij vlakbij Sara Agatha Croiset, die aan de andere kant van de Kruissteeg op Koestraat 101 woonde! Mogelijk ligt hier de link tussen Schoonhoven en Amsterdam waardoor het doopbekken bij weduwe Van Grasstek gekocht werd, wellicht uit barmhartigheid over haar omstandigheden als weduwe. Het zou zomaar kunnen...

DE TEKST

Catharina van Groningen: De doopschaal in Schoonhoven werd in 1857 vervaardigd. Het is een ronde schaal met uitzwenkende geprofileerde rand in accolade-vormen. Op het gladde plat staat gegraveerd: *‘aandenken tot gebruik bij de bediening van den heiligen doop in de Gereformeerde Gemeente te Schoonhoven van hare 85 jarige zuster mei 1857 S.A.C.’*

S.A.C. was Sara Agatha Croiset. Maar hoe weet je dat zeker? Dankzij het speurwerk van Marianne van der Veer van het StreekArchief Midden-Holland kwam het bewijs uit de notulen van de kerkmeesters of kerkvoogdij. De kerkvoogden reageren op een ingekomen bericht vanuit de kerkenraad, waarin de naam van de schenkster níet genoemd wordt. Dankzij de scans van het in zeer slechte staat verkerend notulenboek kunnen we het met eigen ogen lezen:

Kerkenraad – Notulen n° 50¹⁾

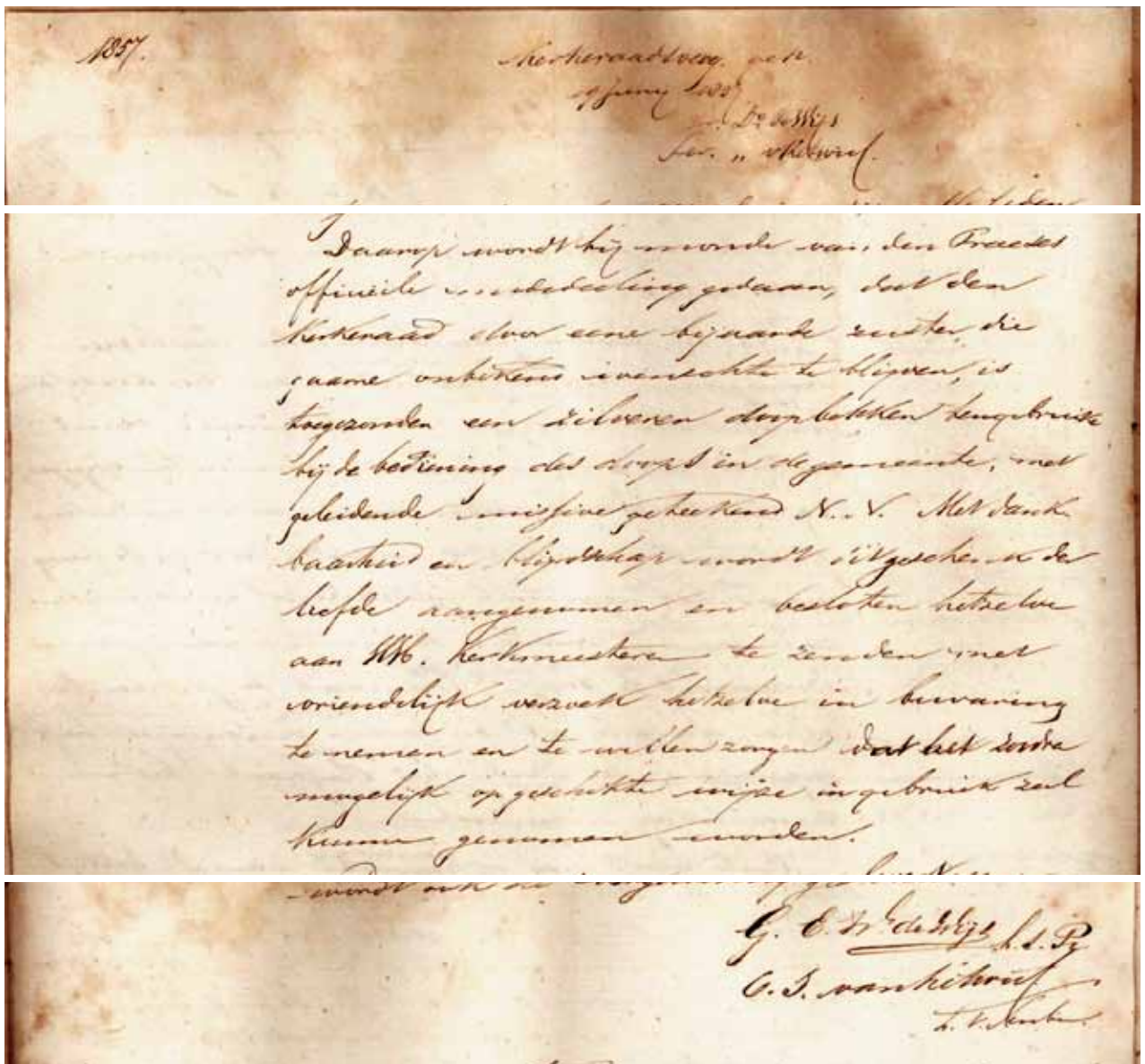
Vergadering van 19 Juny 1857

Preses ds. De Wijs

Sec. ds. v Ketwich[...]

Daarop wordt bij monde van den Praeses officiële mededeling gedaan, dat den Kerkeraad door eene bejaarde zuster, die gaarne onbekend wenschte te blijven, is toegezonden een zilveren

1 SAMH notulenboek Kerkenraad Schoonhoven 1047.12

doopbekken ten gebruike bij de bediening des doops in de gemeente, met geleidende missive
geteekend N.N.

Met dankbaarheid en blijdschap wordt dit geschenk der liefde aangenomen en besloten
hetzelve aan HH Kerkmeesters te zenden met vriendelijk verzoek hetzelfde in bewaring te
nemen en te willen zorgen dat het zoodra mogelijk op geschikte wijze in gebruik zal kunnen
genomen worden.

Kerkenraadsnotulen
van 19 juni 1857
Schoonhoven

Allen tegenwoordig.

De notulen der vorige vergadering werden gelezen en goedgekeurd.

Geschenk
van een
Lilium doopbekken
van
Meynfrömm
A. S. Groot.

De Boekhouder geeft lecture van een vlijms
fins van den kerkeraad der Hervormde Ge-
meente alhier, d. 19 Junij 18. bevestigende
een geschenk in zilver, door een 85 jarige
kruiser alhier, des Gemeentes aangekocht,
bestaande in een fraai doopbekken, met
doelmatige inscriptie, met verzoek aan
het kerkbestuur om dat onder zijne bescherming
te nemen en op doelmatige wijze te willen
zorgen, dat het in gebruik kan worden genomen.

Het kerkbestuur gevoelig voor dit geschenk,
wenschte van zijn erkentelijkheid het kerst
te geven, door de edele geestes daanvoor
dante te betuigen, daar het, opskoven en al-
leen de initialen A. S. G. by de inscriptie
zijn gezet, want publieke betrouwen
is dat Meynfrömm A. S. Groot een
bewijs van hoog achting en belangstelling
in de openbare Godsdiens, heeft verset.
De Boekhouder zijk daarmede namens
het collegie welwillende beloften, dat tegelyc
de vergunning vragen, dat hant naam tot
een gedachtenis en dankbare herinnering,

ook voor het ingeflaakt, moge vermeld word,
in de notulen.

Zynde, wordt de vergadering gesloten. —

gerustend

L. W. W. W.

L. W. W. W.

Kerkvoogdij – Notulen n° 50²⁾

Vergadering van 12 July 1857

[...] Geschenk van een zilveren doopbekken van Mejuffrouw A.S. [moet zijn S.A.!]

Croiset. De boekhouder geeft lecture van een Missive van den Kerkraad der Hervormde Gemeente alhier do 19 Juny begeleidende een geschenk in zilver, door eene 85 jarige zuster alhier, der Gemeente aangeboden, bestaande in een fraai doopbekken met doelmatige inscriptie, met verzoek aan het Kerkbestuur om dit onder zijne berusting te nemen en op doelmatige wijze te willen zorgen, dat het in gebruik kan worden genomen.

Het Kerkbestuur, gevoelig voor dit geschenk, wenschte van zijne erkentelijkheid het bewijs te geven, door de edele geefster daarvoor dank te betuigen, daar het, ofschoon alleen de initialen A.S.C. [S.A.C.!] bij de inscriptie zijn gegraveerd, van publieke bekendheid is dat Mejuffrouw A.S. [S.A.!] Croiset dit bewijs van hoogachting en belangstelling in de openbare Godsdienst, heeft vereerd.

De boekhouder zich daarmede namens het Collegie wel willende belasten, zal tegelijk der vergunning vragen, dat haar naam tot een gedachtenis en dankbare herinnering, ook voor het nageslacht, moge vermeld worden in de notulen.

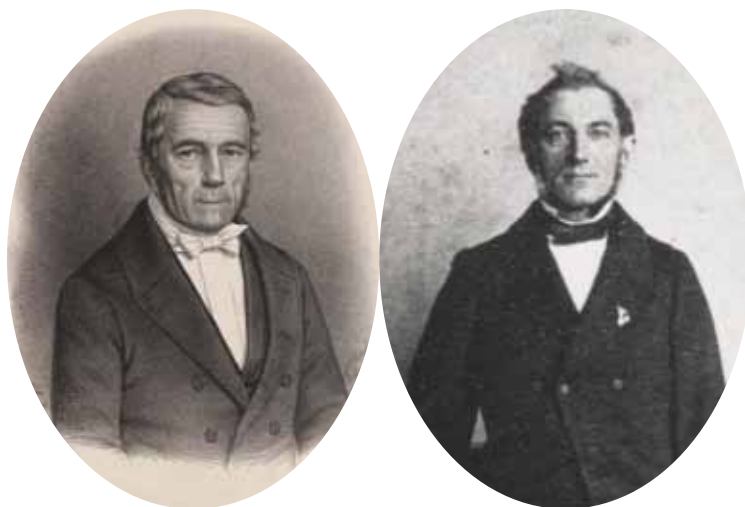
S.E. van Nooten secr.

WIE ONTVING HET: DE PREDIKANTEN

Aldus de notulen vertelde de preses, ds. De Wijs, in de vergadering over de schenking van het doopbekken. Hij woonde toen op het huidige Koestraat 103, naast Sara Agatha Croiset, die op Koestraat 101 woonde waar nu de zaak van Stigter zit: de voormalige Kruiskapel!

De gift bevestigde zo, zonder dat zij dat wist waarschijnlijk, een oude band tussen twee religieuze gebouwen: de Grote Kerk en de Heilige Kruiskapel, die beiden een sterke band hadden met de Ridderlijke Duitsche Orde, sinds 1395 en tot 1578...

Leo de Kluijver

De predikanten ds. Gilles Ernst Willem de Wijs (l) (kwam in 1845 uit Jisp en overleed eind 1863 hier in Schoonhoven) en Christiaan Jan van Ketwich (r) (kwam hier in 1849 vanuit Santpoort en ging eind 1878 met emeritaat) *samh.nl*

2 SAMH notulenboek Kerkvoogdij Schoonhoven 1047.51

Schutters in Schoonhoven 1300-1581. Een bijdrage aan hun geschiedenis vóór 1400

De schutters 'leven' in Schoonhoven. In de Grote kerk hangt een meters-hoog 'schuttersbord' uit 1613 (afb. 1). In het stadhuis staat hun schutterskist en hangen hun vaandels. In het Nederlands Zilvermuseum prijkt op zaal de verguld zilveren 'Jacobakraag' van de Oude schutters uit circa 1475-1490.¹⁾ Ook de verguld zilveren schutters-keten 'de kleinere van de busschieters' of 'kloveniers' uit 1475-1495 is in het Zilvermuseum aanwezig (afb. 2).²⁾ En niet als minste, het Schoonhovense Doelenplein en het daar staande Doelenhuis uit 1779 danken hun naam en bestaan aan de schutters.³⁾

Minder levendig zijn de nog aanwezige vier schietgaten in de eerste geleding aan de westzijde in de toren van de Grote kerk uit ca. 1375 (afb. 6). Zo ook de ijzeren stangen in de schietgaten in het restant van de stadsmuur uit ca. 1325 aan de huidige Weergang (afb. 8). De vroegste geschiedenis van de Schoonhovense schutters is echter in nevelen gehuld. Aan de hand van met name de 'Bloise Rekeningen' uit de periode 1357-1397, het *opus magnum* van stadgenoot Hennie Verhoef, worden de tradities, privileges, financiën, bestuur en 'de doelen' van de Schoonhovense schutters uit voornamelijk de 14de eeuw met dit onderzoek aan het licht gebracht.⁴⁾ De 'so what' vraag sluit dit artikel af.

Afb. 1 Schuttersbord in de Grote Kerk te Schoonhoven, blijkens opschrift anno 1613. Boven het tekstbord, het wapen van Prins Maurits, gekroond, drie fleurons, en uitkomend een oranjeboom met afgezaagde tak. Ter weerszijden de wapens van de Lande van Blois en van Schoonhoven. In cartouche: 'Tandem Fit Surculus Arbor', vertaling 'Eens wordt de stek een boom', de lijfspreuk van Prins Maurits. Daaronder in medaillon een voetboog met twee 'bouten' (stompe pijlen). Onder het tekstbord, in ovaal cartouche twee gekruiste doelroeren, op de kruising beladen met één vuurijzer. In de top '1613'. Onder het cartouche, een helm met een zwerm bijen en de wapenspreuk (rondom): 'Vrede is des oorlochs eynde'.

Lit.: H.C. Bultman (samenst.) *De grote of St. Bartholomeuskerk te Schoonhoven* (2. Schoonhoven 1979, 15-17); A. van der Lem, 'Dutch Revolt', Uni. Leiden, <https://dutchrevolt.leiden.edu> (ger. 25 juli 2021). Foto RKA.

- 1 R. Kappers, 'De hoofdschakel van de zilveren Jacobakraag, schutterskraag van Schoonhoven, vergelijkend onderzocht' *Zilver Histograaf Schoonhoven* 4 (2024) 13-25.
- 2 Idem, 'De kleinere van de busschieters'; nog een schuttersketen in Schoonhoven, *Zilver Histograaf Schoonhoven* 5 (2025) 17-29.
- 3 P.A. Hendriks e.a. (red.) *Schoonhoven en Nieuwpoort*, Stedenatlas nr. 5, (Delft 1990) 47; C.L. van Groningen, *De Krimpenervaard* (2. Zwolle 1996) 120-121.
- 4 Opgave van de systematisch onderzochte Bloise Rekeningen zie bijlage 1. Systematisch onderzoek: de digitale bestanden zijn doorzocht op trefwoorden 'schutt, scutt, doelen, boomgaard, roc, scutroc', en varianten.

Afb. 2 Verguld zilveren schuttersketen van Schoonhoven, sinds 1938 bekend als 'de kleinere van de Busschieters'. Binnendiameter 14 cm. Gewicht inclusief vogel 226 gram.

Foto Rob Glastra, 2003.

EERDERE ONDERZOEKEN

Visser besteedt in zijn dissertatie in 1964 aandacht aan twee schuttersdoelen: de 'nieuwe doelen' ten oosten van de Stinkvliet en de 'oude doelen' aan de singel langs het Hofland. Deze laatste zou in het laatste kwart van de 14de eeuw (na 1368) zijn aangelegd.⁵⁾ Het terrein ten oosten van de Stinkvliet beeldt Visser af op zijn figuur 12 als 'Doelen' in het midden van de 16de eeuw.⁶⁾ In de stedenatlas 'Schoonhoven en Nieuwpoort' uit 1990, wordt verwezen naar de plattegrond van Guiciardini waar het doelenterrein 'in detail' wordt weergegeven alsmede naar de kaart van Van Deventer waar dit Doelenterrein ook op voorkomt.⁷⁾

In 1988 wordt in boek en tentoonstelling *Schutters in Holland*, in groter verband kort vergelijkend aandacht besteed aan de Schoonhovense schutters. Het

accent ligt daar op de 16e en 17e eeuw. Met ook hier aandacht voor de Jacobakraag (afb. 3) en het Doelenhuis (afb. 4).⁸⁾ In 1994 verscheen een dissertatie van Knevel over het ontstaan en de ontwikkeling van de schutterijen in Holland waarin Schoonhoven kort wordt genoemd.⁹⁾ In de cursus 'Schoonhovologie' vanaf 2011, komen de schutters jaarlijks aan bod in relatie tot de militaire geschiedenis in Schoonhoven.¹⁰⁾

In 'Stadsfinanciën en Stadsbestuur' uit 2014 laat Ibelings zien dat er in 1518 totaal 244 schutters waren, verdeeld over drie schuttersgilden. Hij wijst op de kosten die de stad voor de schutters maakte en waarom (afb. 7). Zie ook hieronder.¹¹⁾ In ons omringende landen zijn studies gedaan door Crombie (2016) over schutters in Vlaanderen en door

5 J.C. Visser, *Schoonhoven. De ruimtelijke ontwikkeling van een kleine stad in het rivierengebied gedurende de middeleeuwen* (Assen 1964) 108, 154, 155.

6 Visser, *Schoonhoven*, figuur 12.

7 Idem. 'Schoonhoven en Nieuwpoort', in: Hendrikx e.a. (red.) *Historische stedenatlas van Nederland*, aflevering 5 (Delft 1990) 47.

8 M. Carasso-Kok, 'Der stede scut. De schuttersgilden in de Hollandse steden tot het einde der zestiende eeuw', in: Carasso-Kok, Levy-van Halm, *Schutters in Holland*, (Zwolle/Haarlem 1988) 13, 16-33, ald. 22 en 187, cat.nr. 11; R. Kappers, 'De ware gedaante van de Jacobakraag, de 15de eeuwse schutterskraag van Schoonhoven', *Zilver Histograaf Schoonhoven* 1 (2021) 116-131.

9 P. Knevel, *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland 1550-1700* (Verloren 1994).

10 Historische Vereniging Schoonhoven, *Syllabus Cursus Schoonhovologie 1*, eigen uitgave, sinds 2011.

11 B. Ibelings, 'Stadsfinanciën en stadsbestuur', in: P. Niestad, R. Kappers, *Het leven in Schoonhoven. Geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014) 100.

Afb. 3 'Jacobakraag', verguld zilveren schutterskraag van de Schoonhovense Oude schutters of Voetboog-schutters, 1475-1490. Foto RKa, bew. Rob Glastra.

Afb. 4 Sint Joris, schutspatroon van de schutters, in gevecht met de draak. Beeldsnijwerk in het timpaan van het Schoonhovense Doelenhuis, 1779, polychroom gelakt hout. Foto RKa.

Kreyenschulte (2017) over die in Nord-Münsterland. Irina Dudar verraste in 2024 met een dissertatie over 39 schuttersketens uit Keulen en omgeving inclusief negen bekende Nederlandse ketens waaronder de Schoonhovense Jacobakraag. De studie naar de ketens wordt door Dudar ingebed in de gebruiken en tradities van de respectieve schuttersgilden zover uit de literatuur bekend.¹²⁾

BLOISE REKENINGEN 1356-1397: UNIEK VROEG ONDERZOEK MOGELIJK

Alle boven genoemde studies en uitkomsten spelen zich echter af ná 1400. De oudere bronnen zijn schaars en fragmentarisch. Men is voor de reconstructie van de vroegste geschiedenis van de Hollandse schuttersgilden normaliter volledig aangewezen op toevallig bewaard gebleven incidentele vermeldingen.¹³⁾ Zo niet in Schoonhoven. Dank zij 'de Bloise Rekeningen' is serieel onderzoek vóór 1400 mogelijk naar de schutters van Schoonhoven: 1356-1397.¹⁴⁾

12 L. Crombie, *Archery and Crossbow Guilds in Medieval Flanders 1300-1500* (Woodbridge 2016); I. Dudar, *Krönen, Mehren, Weitergeben. Individualisierungspraktiken und Erinnerungssicherung auf spätmittelalterlichen Schützenketten (1450-1550)*, (Keulen 2024) 27-43; S. Kreyenschulte, 'Genese und Entwicklung des Schützenwesens im Nordmunsterland', in: *Nordmunsterland. Forschung und Funde*, Band 4 (2017) 137-195.

13 Knevel, *Burgers in het geweer*, 25.

14 Volledige titelbeschrijvingen van H.A. Verhoef en anderen, zie Bijlage 1. C.J. de Lange van Wijngaarden (1813), G.G. Calkoen (1911, 1913), A.A.M. Schmidt-Ernsthausen (1981, 1982), H.A. Verhoef (2009). Indien de transcripties van Hennie Verhoef gebruikt zijn, is de notatie 'VBR' (Verhoef Bloise Rekeningen), voor De Lange van Wijngaarden 'dLvW'. Zoektermen: schutt, scutt, doelen, boomgaard, roc, scutroc, en varianten. Het jaar 1581 is als begrenzing genomen.

Afb. 5 Eén deel, inv. nr. 51, van de 68 delen 'Bloise Rekeningen' in het Nationaal Archief in Den Haag. AGB inv. nr. 51, Rekening van Jan Tolnaer, kapelaan, 2 maart 1376 - 19 februari 1377. Foto Hennie A. Verhoef, 2016.

Afb. 6 Drie van de vier schietgaten in de toren van de Grote Bartholomeuskerk, eerste geleding, west, ca. 1375; inzet, detail. Foto's RKa, 2025.

IN DE BLOISE REKENINGEN 1356-1397

De rekeningen van de heren van Schoonhoven, Jan en Guy van Blois, over de periode 1356-1397 bevatten ontvangsten, betalingen en giften, soms in natura, aan de schutters door de heren van Schoonhoven. Uit het systematisch uitgevoerde onderzoek blijkt dat van 'wedde' geen sprake is; 'de schutters' waren dus niet in dienst van de heer van Schoonhoven. Andersom, betalingen door de schutters aan de heer van Schoonhoven, zijn als ontvangsten niet aangetroffen, ook niet voor hun Oude Doelen in het Hofland van de heer.

OUDE, JONGE EN MIDDELSCHUTTERS

In 1359 en 1361 worden drie categorieën schutters genoemd (tabel 1):¹⁵⁾

- 1359 Oude schutters, 15 juni 1359, die 'papegay' schieten, krijgen 8 lb. (pond) van Jan van Blois

¹⁵ BR 1359, dLvW p. 740.

- 1359 Jonge schutters, 15 mei 1359 en 1362, die ‘papegay’ schieten, krijgen 4 lb. van Jan van Blois; met een tweede vermelding in 1361-’62.¹⁶⁾
- 1359 Middel schutters, feestdag Heilige Sacramentsdag 1359, krijgen 4 lb. van Jan van Blois ‘want hi huer conic was ... ende mit him aten.’

Tabel 1. Oude, middel en jonge schutters, uitgaven voor feestelijke bijeenkomsten, met maaltijden en wedstrijden			
boekjaar	inv.nr. AGB/bron	Maaltijd en wedstrijd	bedrag
1359, 15 juni	dLwW p. 740	oude scutten ... papegaai schieten	8 lb
1359,	dLwW p. 740	middel scutters want hi huer coninc was...en met him aten	4 lb.
1361-62	inv.38 f.95	15 mei jonge scutten papegay schieten en eten ... feesten	4 lb.
1361-62	inv.38 f.95	15 juni oude scutten papegaai schieten	8 lb.

De kwalificatie ‘Oude, Middel en Jonge schutters’ slaat volgens Crombie niet op de leeftijden van de schutters maar slaat op de ontstaansvolgorde van deze categorieën.¹⁷⁾ Leiden zou daar dan een uitzondering op zijn. Daar werd het onderscheid tussen Oude en Jonge schutters gebaseerd op leeftijd aangetroffen: leden van de Jonge schutterij mochten niet ouder dan achttien jaar zijn (omstreeks 1400).¹⁸⁾

De Jonge schutters van Schoonhoven komen in de rekeningen na 1359 nog een tweede maal voor. In 1362 staat ‘Item dede mijn Joncher gheven den jonghen scutten t’Scoenhoven des sonnendaghes 15 daghe in meye die si die papegay scoten ende mijn Joncher mit hem luden gheten hadde te helpen huere feeste 4 lb.’¹⁹⁾ Hertaald: ‘Item, liet mijn jonkheer aan de jonge schutters te Schoonhoven 4 pond geven als bijdrage voor hun feest, toen zij op zondag 15 mei de papegaai schoten en mijn jonkheer met hen had gegeten.’

De Middel schutters worden in de Bloise Rekeningen na die ene keer in 1359 niet meer genoemd. De Oude Schutters daarentegen worden veelvuldig genoemd. Het zijn steeds betalingen en giften aan de Oude schutters om diverse redenen. In de tabellen 1 tot en met 7 zijn die gerubriceerd en chronologisch opgetekend. Het zijn uitgaven voor feestelijke bijeenkomsten (tabel 1), de jaarlijkse gift ‘tot horen geselschap te helpe’ (tabel 2), ontvangsten door hun hoofdmannen (tabel 3), schenkingen in natura van reigers (tabel 4), aanleg, onderhoud en gebruik van doelen (tabel 5), uitgaven aan kleding, ‘de roc’ (tabel 6) en ontvangsten voor hun gracht (tabel 7).

16 VBR AGB 38 (1361-62 f. 95).

17 Crombie, *Archery and crossbow guilds*; J.A. Mol, Review Laura Crombie, *Archery and Crossbow Guilds in Medieval Flanders 1300 – 1500*, BMNG *Low countries historical review* 132 (2017) review 60, digitaal doi: 10.18352/bmgn-lchr.10389 | www.bmgn-lchr.nl | e-issn 2211-2898 | print issn 0165-0505.

18 Knevel, *Burgers in het geweer*, 27.

19 VBR 1361-62, inv.nr. 38, f. 95.

EEN UITSTAP NAAR 1514 EN 1518: VOETBOOG-, HANDBUS- EN HAAKBUSSCHUTTERS

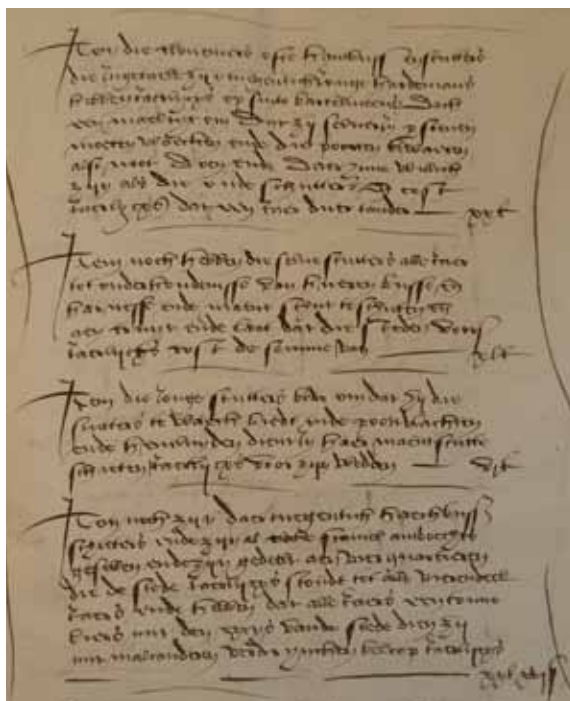
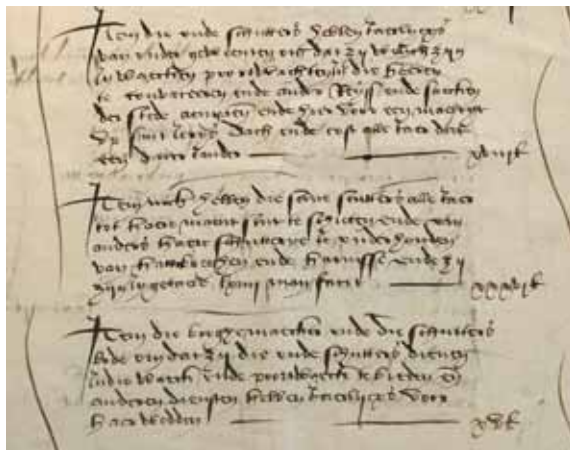
Afb. 7 De verschillende schutters in 1518, met vermelding van hun prestaties, bijzonderheden en de voor hen gemaakte kosten door de stad.

Boven, eerste post: 'die oude schutters ...'

Onder, eerste post: 'die cloveniers ofte hantbussen scutters ...'

Onder, laatste post: '... negentich haeckbussen schieters ...'

OAS 1864, ongefolieerd.
Foto's Bart Ibelings, 2014
en 2024

Ruim 150 jaar na 1359 komen de drie categorieën schutters weer voor. In 'de Informacie' van 1514, staat bij Schoonhoven naast kosten voor 'scutters wijn', ook een vermelding van een wapen: '... ende waickers mit haechbussen, die 'snachts eenen halve stuver meer hebben, dat oock der stede (geld) cost.'²⁰⁾

Vier jaar later, in 1518, bij de opgave van de kosten voor de stad wegens invoering van een nieuwe belasting (de bedezetting), is er een onderverdeling te lezen naar de door de schutters gehanteerde wapens: voetboog- handbus- en haakbusschutters.²¹⁾

In 1518 zijn er 64 Oude schutters van Sint Joris, met de voetboog; het blijkt hier dat ze in 1518 ook over handbogen beschikken. Sint Jorisdag is op 23 april.

In 1518 zijn er 90 Cloveniers ofte hantbusschutters, ... 'jonge hardemans' met als feestdag St. Bartholomeusdag,

20 R. Fruin, *Informacie up den staet faculteyt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltale* (Leiden 1866), 'Schoonhoven' 386-391, ald. 388, digitaal Google Books: https://www.google.nl/books/edition/Informacie_up_den_staet/e2dRAAAcAAJ?hl=nl&gbp v=1&dq=informacie&pg=PA668&printsec=frontcover

21 Gouda, SAMH, Oud Archief Schoonhoven, ac 1010, inv. nr. (hierna OAS) 1864, afschrift 1531; Verhoef, *Chartes Schoonhoven*, digitaal www.OnsVoorgeslacht.nl; Ibelings, 'Stadsfinanciën', 99, 100.

24 augustus. 'Die jonge schuttersbode' wordt in dezelfde post genoemd en betaald; de handbusschutters of cloveniers zijn kennelijk 'de jonge schutters.'

Er zijn in 1518 ook 90 Haakbusschutters die 'zijn als scamel ambochtsgezellen ... gedeelt aen 4 quartieren'; hertaald: 'haakbusschutters zijn eenvoudige ambachtsgezellen ... verdeeld over vier wijken.' De haakbusschutters hebben in 1518 als feestdag de Heilige Sacramentsdag, dat is de tweede donderdag na Pinksteren. Die dag varieert per jaar waardoor een patroonheilige van de schutters in deze mededeling niet zichtbaar wordt. De vraag welke patroonheilige zij vereerden blijft daardoor onbeantwoord.²²⁾

In 1518 kunnen we dus afleiden dat de Haakbusschutters uit 1518 (en 1514) geëvolueerd moeten zijn uit 'de Middel schutters' genoemd in 1359. Deze volgorde van organisatie, Oude, Middel en Jonge schutters, loopt niet in de pas met de volgtijdige ontwikkeling van de (vuur-)wapens: voetboog, handbus, haakbus (afb. 7, 8, 9). Aangezien de Middel schutters zowel als de Jonge schutters reeds met deze namen in 1359 werden aangetroffen maar de handbus en haakbus producten zijn van ontwikkelingen in de 15de eeuw (zie kader) moeten de Middel schutters en de Jonge schutters in 1359 met andere wapens geschoten hebben. Een mogelijkheid is dat zij in 1359 ook (voet-)boogschutters waren maar een andere functie hadden. In ieder geval hadden zij een andere relatie met de heer van Schoonhoven dan de Oude schutters aangezien zij niet meer in de Rekeningen voorkomen.

De boog is het vroegste wapen met de voetboog als zwaarste uitvoering. Het vuurwapen werd in 1349 voor het eerst geïntroduceerd in de Lage Landen tijdens een demonstratie in Doornik.²³⁾ De 'handbus' is het vroegste vuurwapen uit omstreeks 1450 waarvoor enige tijd later de naam 'clover' ontstaat. De 'haakbus' is een iets latere ontwikkeling door het zwaarder worden van 'het kaliber': de kogels werden successievelijk verschoten in een loop met een steeds grotere diameter en een langere lengte. De terugslag van deze zwaardere bussen werd niet meer hanteerbaar. De bus werd voorzien van een 'haak' die achter de muur of een muuranker werd gezet teneinde de terugslag van het steeds zwaarder wordende wapen op te vangen (afb. 10). Door het steeds grotere of zwaardere kaliber van deze haakbus werd de terugslag van dit wapen weer hanteerbaar zonder hand- en schouderletsel voor de schutter.²⁴⁾

22 Ibelings, 'Stadsfinanciën', 99, 100.

23 R. de Graaf, *Oorlog om Holland* (Hilversum 1996) 51, 52, Doornik, demonstratie van het militair gebruik van buskruit.

24 R.T.W. Kempers, *Antieke vuurwapens* (Bussum 1973) Inleiding, 8, handbus 21-30, lonslot 31-48; idem, 'Haakbussen uit Nederlands bezit', *Armentaria, Jaarboek Militair Museum* (Soest 1976) 77; J. M. Breukers, *De handbus in de late middeleeuwen*, bibliotheek Soesterberg, Nationaal Militair Museum, scriptie R.U. Leiden, object nr. 00002042 (Leiden 1988) 10, 13; S. McLachlan, *Medieval handgonnes* (Oxford 2010) matchlocks 54, zijdelingse kruitpan '15th century' 10, 'early 15th century' 28.

Afb. 8 Links, voetboog in gespannen toestand. Met afneembare span-inrichting aan de achterzijde. Aan de voorzijde voetbeugel voor het spannen van de boog. Mogelijk van de Goudse Oude schutters.

Museum Gouda. Foto RKa, 2022.

Rechts, voetboog van de Schoonhovense Oude schutters in ontspannen toestand. Afgebeeld op de 'Jacobakraag', 1475-1490. *Foto RKa.*

Afb. 9 Handbus of 'clover' aan de verguld zilveren schuttersketen van de Schoonhovense Jonge schutters. Verguld zilveren miniatuur (één van vier). Lont-snapslot met zijwaarts zundgat en kruitpan zonder deksel. Ronde loop met zeskant mondstuk, richtmiddelen: korrel en vorkvormig opklapbaar vizier.

NB, dit exemplaar was voor een linkshandige schutter.

Datering 1475-1495.

Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven. Foto RKa.

Afb. 10 Links, haakbus met lontslot en achtkantige loop, ca. 1500-1550. Lengte loop 126 cm, lengte geheel 189 cm, gewicht 21,6 kg. Anonieme Hollandse geweermaker. *Rijksmuseum Amsterdam, obj. nr. NG-KOG-853, <https://id.rijksmuseum.nl/20069681>.*

Rechts, schietgat in de stadsmuur van Schoonhoven met ingemetselde ijzeren stang of 'opleg' voor een haakbus. *Foto RKa. 2005*

1356-1397 UITGAVEN AAN DE OUDE SCHUTTERS: EEN 'GHESELSCAP' MET TWEE HOOFDMANNEN

Alle andere vermeldingen in de Bloise Rekeningen over schutters gaan over uitgaven aan de 'Oude schutters' door de heer van Schoonhoven. In deze 14de eeuwse rekeningen wordt telkens het woord 'gheselschap' gebruikt om de groep Oude Schutters aan te duiden. Pas in 1548 noemt het stadsbestuur 'die gilde van den oude schutters van den voetboge'.²⁵⁾ In de Rekeningen is nergens het woord 'gilde' of 'broederschap' aangetroffen.

Om hun gheselschap 'te helpe' (tabel 2) krijgen zij -in de rekeningen- eerst jaarlijks 8 lb. In boekjaar 1364-65 staat '... die hem mijn heer ghegheven heeft jaerlix tot sinen wedersegghen tot horen gheselschap 8 lb'. In welk jaar deze toezegging van 8 pond oorspronkelijk gedaan werd is niet duidelijk geworden. Vanaf boekjaar 1377-78 wordt dat 16 pond in mei, welk bedrag jaarlijks terug gevonden wordt tot 1393.²⁶⁾

boekjaar	inv.nr.AGB/bron	jaarlijkse gift	bedrag
1364-65 datum? 'voir die Dordrechtse marct'	inv.93 f. 18v	ouden scuten ... die hem mijn heer ghegheven heeft jaerlix tot sinen wedersegghen tot horen gheselschap	8 lb.
1367-68	inv. nr. 95 f. 19v.	van hooscheden... alle jaer hoir cost te helpe	8 lb.
1376-77	inv. 104 f. 22	te hoesheden ... jaerlix te gheven	8 lb.
t jaar 1377	dLvW, dl1, bijlage B	jaarlijkse gift boven die van Janne van Poelgheest	8 lb.
in het jaar 1378 in mei	dLvW bijlage B (waarsch. inv.nr. 105)	tot horen costen en geselschap te helpe	16 lb.
1377-78 in mei	inv.105 f. 76v.	jaerlix ... tot horen coste en geselschap te helpe	16 lb.
t jaar 1378 in mei	dLvW, dl1, p.740 (waarsch. inv.nr. 52)	tot horen coste ende geselschap te helpe	16 lb.
1380-81 in mei	inv.108f.22v	tot horen costen ende gheselschap te helpe	16 lb.
1382-83 in mei	inv. 109 f.27	tot horen costen ende gheselschap te helpe	16 lb.
1383-84	inv. 110 f.128	tot horen costen ende gheselschap te helpe	16 lb.
1384-85 omtrent pinxteren	inv.111 f.50	wt mijns heren bevelen jaerlix pleghen te hebben tot hoorre gheselschap te helpe	16 lb.
1385-86 pinxter heylich daghe	inv.112 f.47	tot horen costen ende gheselschap te helpen	16 lb.
1386-87	inv.113 f.19v.	tot horen costen en gheselschap te helpen	16 lb.
1387-88 omtrent pinxteren	inv.114 f. 38	tot horen costen en gheselschap te helpen	16 lb.
1391-92 omtrent pinxteren	inv.117 f.51v. I	wt des raets bevelen ... als si scieten tot horen costen ende gheselschap te helpe	16 lb.
1392-93	Inv. 118 f. 55v.	Wt des baelius bevelen ... als si scieten tot horen costen en gheselschap te helpe	16 lb.

25 C.J.J. Lans, *Privilegiën, ordonnantiën en overeenkomstige acten betrekking hebbende op de Krimpenerwaard* (Den Haag 1993) 294-295, Privilegeboek A, van Burgemeester Woel, fol. 90, Lans nr. 92, 30 januari 1548.

26 SDU / IVDNT, *Middelnerlands Woordenboek*, CD-Rom 1998, <https://neerlandistiek.nl/2017/02/cd-rom-middelnerlands-vrij-downloadbaar/> (hierna MNW) lemma 'geselschap', 1, 2, 3, 7. 1) een verbond van trouw, vriendschapsverbond, waarvan het kenmerk was, dat men elkander in nood niet in den steek liet. Onder 2) Genootschap, club, vereniging. Onder 3) Gevolg van een aanzienlijk persoon; ook gewapend gevolg, en onder 7) een schare gewapenden.

Vanaf boekjaar 1363-64 worden (meestal twee, soms één) de ‘hoofdmannen’ genoemd die het geld voor de Oude schutters in ontvangst nemen (tabel 3). Mogelijk is een dubbel getal hoofdmannen de standaard. In ieder geval zijn er jaarlijks steeds andere hoofdmannen terwijl herhaling niet voorkomt. Hoofdman was men kennelijk eenmalig.

Tabel 3. Hoofdmannen van de Oude Schutters in de Bloise rekeningen			
boekjaar	inv.nr. AGB/bron	namen hoofdmannen	opmerkingen
1363-64	inv.40 f.55v.	Florens Truvensoen	ter ouder scutte behoef ...
2 mrt 1376- 19 feb 1377	inv.51 f.92	Janne Eggaerts ende Aernt Janssoen	in de weke voor pinxteren int jaer 76
2 mrt 1376- 19 feb 1377	inv.51 f.92	Claes Boeven ende Janne Gherijts soen	in die ander weke van junio
t jaar 1377	dLvW, dl1, p.740	jonghe Dirc Heilensoen	
1377- 78	inv.105 f.64 v. en f. 76v.	Aernt Costers soen en Jan Heinrixsoen	
t jaar 1378	dLvW, dl1, p.740 (waarsch. inv.nr. 52)	Godevaert Janssoen Jan Gheritsoen	in mei
1382-83	inv.109 f.27	Willem Pieterssoen ende Dirc Hughen	
1383-84	inv.110 f.128	Mychiel Mychielssoen ende Gherijt Damaessoen	
1384-85	inv.111 f.50	Jan Eggaerts	
1385-86	inv.112 f.47	Pieter Martijnssoen en Jan Koeken	
1386-87	inv.113 f.19v.	Martijn Janssoen	
1387-88	inv.114 f. 38	Dirc Heinrixsoen	
1391-92	inv.117 f.51v. I	Dirc Heylensoen ende Florens Floer Jonghensoen	
1392-93	inv.nr. 118 f.55v	Ghijsbrecht Gherwaertssoen Gherijt van Harmalen	

SCHUTTERS EN REIGERS; STAD OF GESINDTE

Sinds 1358 ontvingen de schutters, net als vele andere prominenten, vrijwel jaarlijks reigers als (relatie-)geschenk van Jan van Blois uit zijn bos bij Gouda. Daar waren wel 1000 nesten.²⁷⁾ De uitdeling, ook aan de schutters, stopte na 1376 toen het bos teloor ging door verzilting (tabel 4).²⁸⁾

In de opsommingen van de vele tientallen begunstigden wordt onderscheid gemaakt in twee groepen, naar ‘gesindte’ en naar ‘stad.’ Onder ‘gesindte’ vinden we de dienaren van Jan van Blois; dat zijn zij die een wedde van hem krijgen. Onder ‘stad’ staan de functionarissen in de stad Schoonhoven zoals de baljuw, de twee burgemeesteren, de zeven schepenen en de schout. De begunstigden betreffen kennelijk ‘iedereen die er toe doet’ in dat jaar in Schoonhoven, net als in Gouda.²⁹⁾

27 J.C. Hoek, ‘De inkomsten uit de grafelijke domeinen te Capelle aan den IJssel, Moordrecht en Nieuwerkerk aan den IJssel (1334-1607); OV 43 (1988) 112-155, ald. de reigers 136-152. Dig. www.OnsVoorgeslacht.nl; In de Bloise Rekeningen komen de reigers voor in de boekjaren 1373-’74 (inv.nr. 101, f.13v.); 1374-75 (102, f.1), 1375-76 (103, f.7).

28 B. Ibelings, ‘Het Goudse bos’, *Natura* (1996) 99-102; A. Janse, *Ridderschap in Holland* (Hilversum 2001) 150.

29 P.H.A.M. Abels e.a. (redactie) *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis* (Hilversum 2002) 56.

Bij de 'gesindte' worden onder meer genoemd Catteborn de kok, Colyn de kamerling, de valkeniers, Dirk Willemsz de kastelein, een 'borchman' (soms meerdere),³⁰⁾ Dirk Heuke de timmerman van Jan van Blois, Dirk Moelnaersz de havi- kier, Heynric portier, Hans 'de piper' en Godeken 'de armborstier'. Bijzonder klinkt Herbaren de halsbreker.

Bij 'de stad' staan naast bovengenoemde bestuurders ook Eggaert de bode van de stad, of anoniem 'de stede bode' en 'de stede clerc' en 'de scriver', Floris de molenaar, de parochiepaap, meester Willaem de barbier, de schoolmeester, 'de twee sijnsenaers' waarmee de tesoriers van de stad worden bedoeld en de 'twee veeren' alias de twee veerlieden van het veer naar Gelkenes. Onder 'de stad' staan ook 'de schutters van Schoonhoven'.

Naar gelang hun belang of aantal worden er reigers toebedeeld. De burgemeesters krijgen er steeds ieder twee, de zeven schepenen ieder één, samen zeven. De baljuw krijg er minstens vier. Wanneer ze collectief genoemd worden ontvangt 'het gerecht' er elf: zzer waarschijnlijk zeven voor de schepenen en vier voor de twee burgemeesters. De meeste begunstigden ontvangen echter telkens één reiger.

De schutters worden op dezelfde wijze bedacht; er wordt telkens een aantal reigers voor het collectief genoemd (tabel 4). In de beginjaren varieert het aantal van 16 tot 45; daarna van 50 tot 60. De uitschieter is 1365 toen er 100 reigers aan de schutters gegeven werden.

In Gouda wordt in dezelfde bron bij de uitdeling een paar maal onderscheid gemaakt tussen 'de oude schutters' en 'de jonge schutters' en 'de nieuwe schutters' die ieder als groep een eigen aantal reigers krijgen. In Schoonhoven gebeurt dit nooit en zijn het altijd 'de schutters'. De vraag blijft dus open staan welke schutters 'in de stad' in Schoonhoven begunstigd werden. Het aantal reigers is niet noodzakelijk ook gelijk aan het aantal schutters noch aan de omvang van één groep.

Tabel 4. Geschonken reigers aan de Schutters in Schoonhoven		
boekjaar	aantal	opmerking
1358	16	
1360	20	stad
1363	45	stad
1364	20	stad
1365	100	stad
1366	60	stad
1367	53	stad
1369	54	stad
1370	50	stad
1371	50	stad
1374	60	stad
1375	60	stad
1376	60	stad
Bron: Hoek, 'Inkomsten grafelijke domeinen', <i>Ons Voorgeslacht</i> 43 (1988) 136-152, reigers nr. 26.		

30 Een 'borchman' is de leenman van een borchleen die als verplichting heeft in voorkomende gevallen op de borch, het kasteel, te dienen.

DE RELATIE HEER JAN VAN BLOIS EN OUDE SCHUTTERS

Onderzoek in de Bloise Rekeningen levert bij de uitgaven nergens ‘wedde’ op voor de Schoonhovense schutters. Er zijn ook geen aanwijzingen voor benoemingen door de heer. Ze zijn geen deel van zijn ‘gezindte’. Er is geen dienstverband met een jaarlijkse wedde.³¹⁾ Ze zijn dus niet in dienst bij de heer van Schoonhoven. De Oude schutters zijn niet ‘van’ Jan van Blois.

De schutters blijken onderdeel van de stad; ze krijgen reigers als groep ‘in de stad’. Beter gezegd, ze zijn onderdeel van het collectief van poorters. Dat de schutters te beschouwen zouden zijn als lijfwacht van Jan van Blois, omdat zij ‘mijns heeren scutroc’ dragen, zoals De Lange van Wijngaarden stelde,³²⁾ is niet houdbaar. Dat zij ‘mijns heeren scutroc’ dragen moet op een andere (gezags-)relatie berusten.

SCHUTTERS EN HEERVAART

Schoonhoven had ‘heervaaftplicht’ jegens haar heer. Heervvaart behoorde tot de standaard plichten in de vroegste Hollandse stadsrechten.³³⁾ Vergeleken met andere steden werd deze plicht van Schoonhoven pas laat gecodificeerd: op 29 juni 1373. Deze late codificatie zal verband houden met het ‘kwijt zijn’ van de oudste stadsrechten van Schoonhoven, reden waarom graaf Willem III dit oudste recht op 4 mei 1322 herbevestigde.³⁴⁾ Dit vonnis van 1322 bevat overigens bij nader inzien alleen voorrechten van de stad, geen plichten zoals Heervvaart.

Albrecht van Beieren, graaf van Holland, etc., memoreerde in 1373 de inhoud. Op zijn bevel moesten 200 gewapende mannen hem drie maanden komen dienen op hun eigen kosten. Als het meer zou worden verviel de voorwaarde ‘op eigen kosten’.³⁵⁾

Dat de schutters daadwerkelijk deelnamen aan ‘die heeren’ blijkt uit de retrospectieve opgave van het stadsbestuur in 1518 aan Karel V. Er zijn dan onder meer 64 oude schutters van Sint Joris. Zij kosten jaarlijks 18 pond, onder andere omdat zij ‘willich zijn ... in die heeren (rka: legers bij heervvaart) te convaceeren ende andere reyse

31 Verhoef, *Bloise Rekeningen*, passim. Bij de jaarlijkse uitgaven worden de ‘wedden’ genoteerd van zijn dienaren. Schutters komen daarbij niet voor.

32 De Lange van Wijngaarden, dl 1, 737.

33 R. van Maanen, ‘Stadsrechten in Holland. De onderlinge samenhang van de oudste stadsrechtprivileges’, *Holland Historisch Tijdschrift* (2023) 103-115.

34 R. Kappers, D. Mentink, ‘Schoonhovens vroegste stadsrecht uit circa 1280 vastgelegd door graaf Willem III. Zijn declaratoir vonnis van 4 mei 1322 ontrafeld en het duplo aan het licht gebracht’, *De Schatkamer. Regionaal Historisch Jaarboek Stichting Vrienden van Archief en Librije Gouda* (Gouda 2023) 16-51.

35 AGH 226, 29 juli / 30 aug ? : dinsdag ‘na Sinte Jans dach decollatio’ 1373; Van Mieris III, p. 283, NB. de heervaaftplicht (200 man gewapend, drie maanden, op eigen kost; daarboven niet meer op eigen kost) die de stad hier aangaat is voor altijd; het kwijt schelden van de breuken en (een) misdaad jegens Albrecht is eenmalig. Uit de narratio ‘om menige trouwe dienst in het verleden gedaan en in de toekomst weer te doen’ blijkt de feodale verplichting die hier wordt aangegaan. Met dank aan Bart Ibelings, e:2020.

ende saecken der stede aengaende.’ (afb. 7).³⁶⁾ ‘Reyse’ zijn veldtochten op bevel van de stad in verband met stedelijke belangen en conflicten.

DRIE DOELEN HERKENBAAR

‘De doelen’ is het oefenterrein van schutters. De optekeningen in de rekeningen (tabel 5) laten zien dat er eerst sprake is van een doelenterrein van de Oude Schutters ‘bij de singel’. Vanaf 1389-’90 is sprake van een tweede doelen, ‘mijns joncheren doelen’ die onafhankelijk van de Oude doelen bestaan. In 1562 is bij transport van een huis nabij de Dieſtenborch sprake van ‘de Jonge Schutters Doelen’. Deze drie doelen worden hieronder apart besproken.

Tabel 5. Doelen in de Rekeningen			
boekjaar	inv.nr.AGB/bron		
1376-77	inv. 51 f.115	tymmeerde Jan Maes en Martijn ... an de hecke op de singhel bi den doelen	
1376-77	inv. 51 f.115	Jan Maes mit sinen knecht gehadt ... an t'hec bi den doelen 7 wilghen	t'stuck 2 sc.
1376-77	inv. nr. 51 f.116v	heeft Jan Snellaert (rika: de smid te Sch) an t'hec bi den scuttersdoelen op de singhel, 1 slot van buten en van binnen slutende... Item 2 slotete ten selven	14 sc. 2 sc.
1389-90	inv. 115 f. 153	ghegheven Offitael doe hi wtfeide van oncost van mijns joncheren doelen te doen maken in den boemgaert bi den maerctvelde daer hi an pleecht te scieten 4 sc.3d.	4 sc. 3d.
1389-90	inv. 115 f. 153v.	Hubrecht Wederwaert ... ghegheven van 4 waghen zoden te voeren mit sinen waghen en paerden uter tichelrie in den boemgaert bi den merctvelde mijns joncheren doelen mede te maken 8 sc.6d.	8 sc. 6d.
1389-90	inv.nr. 121, f.41	ghegheven Ghijsken de wachter en Piet zijn ghesel van dat si an ghint eynde van den singhel bi scotten doel (schutters doelen) een gat stopten daert water uter gract liep...	2 sc. 8d.

ALS EERSTE: DE OUDE DOELEN BIJ DE SINGEL IN HET HOFLAND

Bij de singel was een doelen in het Hofland. De ‘singel’ is de kade langs het water. In de rekeningen komt dit doelenterrein niet rechtstreeks voor; de graaf van Blois had er geen directe bemoeienis mee. Hij ontving er geen geld voor. Het doelenterrein behoorde wel tot het Hofland dat de heer van Schoonhoven toebehoorde. Het werd onder ‘G’ mede opgetekend op de ‘chaerte’ met de morgenthalen A tot en met K; en A tot en met K samen ‘is ghenaemt dat Hoff Landt’. Pieter Sluyter, ‘gesworen landtmeter der stede van Dordrecht’ maakte de kaart in 1552.³⁷⁾

36 OAS 1864 ongefolieerd. Met dank aan Bart Ibelings; H.A. Verhoef, *Charters welke betrekking hebben op Schoonhoven en omgeving, 1232-1633*, Eigen uitgave, z.p., z.j., p. 109. Digitaal: www.OnsVoorgeslacht.nl, H.A. Verhoef, *Charters*; Ibelings, ‘Stadsfinanciën’; Van Dale, *Groot Woordenboek*, lemma ‘con-’; ‘...ter aanduiding dat het genoemde in samenwerking gebeurt met het in het tweede lid bedoelde’; Latijn ‘vacare’, toegewijd, toewijden.

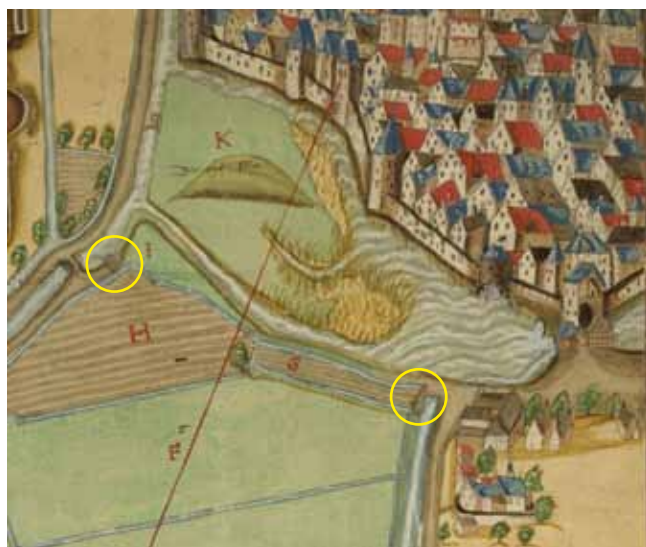
37 NA, Collectie Hingman 2436; D. Mentink, *Schoonhoven gezien*, afb. 1.

Uit een eerder document van 9 november 1547 van Karel V, blijkt dat de poorters van de stad en de schutters van de voetboog (Karel V noemt ze gezamenlijk) op dat moment 'die ouwe doellen' in het Hofland 'hebben ende huere toebehoort'. Ook de singel langs deze doelen in het Hofland behoorde hen toe. De singel was op dat moment besloten door twee houten hekken (sic). Op de kaarten van Sluijter (1552) en Guicciardini (1582) zijn de hekken nog te zien. Sluyter tekende één hek voor de doelen (G); en het andere hek voor de singel nabij I (afb. 11). De stad is behalve eigenaar van de singel langs het Hofland ook nog eigenaar van een molenwerf waar ooit een koren-wipmolen op stond.³⁸⁾

Karel V en de stad ruilen in 1547 de oude doelen, de singel en de molenwerf tegen het hele terrein van het oude kasteel en de voorburcht dat van de genoemde vorst was.

Afb. 11 Detail van de kaart van Pieter Sluijter uit 1552 van het Hofland. 'G': de Oude Doelen. In de cirkels de hekken die de singel afsluiten, rechts het hek van 'zeven spieten' uit 1376-77.

Mentink, Schoonhoven bezien, afb. 1.
NA, Collectie Hingman nr. 2436. Bew. RKa.

De eerste vermelding van de oude doelen in de Bloise rekeningen dateert van 1376-77 (tabel 5), toen op de singel bij de doelen een hek gemaakt werd voor rekening van Jan van Blois. Met het hout van zeven wilgen maakte Jan Maes, de timmerman uit Schoonhoven met zijn knecht Martijn, het hek met zeven 'speten,' puntige stokken.³⁹⁾ Dit zevental staat ook op de kaart van Sluijter aan de westzijde van G. De wilgen kostten 2 schelling per stuk. De smid Jan Snellaert uit Schoonhoven maakte er een slot

38 Verhoef, *Chartes Schoonhoven en omgeving*, 138-140, akte 1547, november 9, OAS 717 en 717-1 identiek. Digitaal www.OnsVoorgeslacht.nl, auteur H.A. Verhoef.

39 MNW, lemma 'spiet'.

aan dat je zowel van binnen uit als van buiten af kon afsluiten. Ook maakte hij er twee sleutels bij voor het bedrag van 2 sc.⁴⁰⁾

In 1389-'90 zat er een gat 'aan het andere einde van de singel bij de schutters doelen' Ghijsken de wachter en zijn metgezel Piet werkten twee dagen aan het stoppen van het gat 'ende bilic' (bilgewater?)⁴¹⁾ waardoor het water uit de gracht wegliep. Ze gebruikten daarbij een 'hort',⁴²⁾ een vlechtwerk van rijshout en tenen. Ze kregen daarvoor samen 5 sc. 4d.⁴³⁾

ALS TWEEDE: MIJNS JONCHEREN DOELEN 'IN DE BOOMGAARD BIJ HET MARKTVELD'

De tweede doelen werden als 'mijns joncheren doelen' gemaakt in de periode 1389-'90 in de boomgaard bij het marktveld, 'waar hij gewoonlijk schiet'. De 'Offitiae', een officiële beampte,⁴⁴⁾ gaf er 4 sc. 3d. onkosten aan uit.⁴⁵⁾ Voor 8 sc. 6d. bracht Hubrecht Wederwaert met zijn paarden vier wagens met zoden uit de steenbakkerij -'tichelrie'- naar de boomgaard bij het marktveld om er 'mijns joncheren doelen' mee te maken.⁴⁶⁾

Afb. 12 Drie details van de vroegste kaarten waarop 'mijns joncheren Doelen' staan. Bij de kaart van Van Berckenrode uit circa 1630 is voor het eerst een legenda met onder nr. 3 'Doelen'.

D. Mentink, Schoonhoven gezien (1981)

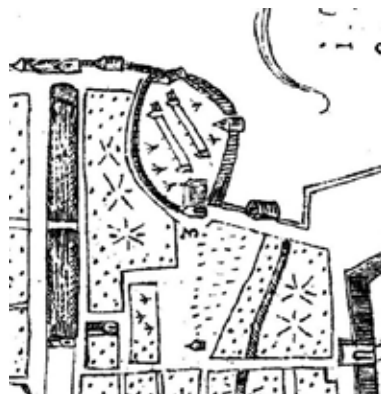
afb. 2, 3, 13. Bewerkingen RKa.

Van Deventer, 1562

Guiciardini, 1582

Van Berckenrode omstreeks 1630
Legenda: nr. 3 'De Doelen'

40 VBR inv. nr. 51 (1376-77) f. 115, 116 v.

41 www.google.com, bilge water: mengsel van zoet water en modder en anderszins.

42 MNW, lemma 'hort' III.

43 VBR, inv. 121 (1389-90) f. 41.

44 MNW, lemma 'offitiae': in het algemeen, iemand bekleed met het eene of andere ambt ... vooral een ambtenaar belast met het waarnemen van de geestelijke rechtspraak...

45 VBR 115 inv. nr. 115 1389-1390 f. 153; idem. idem, f. 88, 'Offitiae' wordt een tweede maal genoemd.

46 VBR 115 inv. nr. 115 1389-1390 f. 153 v.; VBR inv. nr. 19 1389-1390: is copie van VBR 115.

In 1389-1390 kreeg Martijn Claes Zwaneldensoen een schadevergoeding voor de schade die veroorzaakt werd door diegenen 'die mit minen joncheren in den boemgaert ghinghen scieten.' Er was daardoor weinig geogst.⁴⁷⁾ Twee jaar later nam de baljuw maatregelen in 'zijn' westelijke boomgaard die hij toen gehuurd had. Omtrent midvasten in 1391-92 liet hij er 'een tuin' maken, ofwel er een hek omheen zetten (vergelijk met 'de Hollandse tuin'), opdat men er niet met schutters in zou kunnen komen.⁴⁸⁾

Een betere aanduiding en begrenzing van de boomgaard dan 'bij het marktvelde' en 'aan de Plaats' valt uit de rekeningen niet op te maken. Maar de westelijke boomgaard, waar later het Sint Elisabeth-klooster in werd gebouwd (afb. 12 Van Deventer en Guicciardini met de kloosterkerk) was het zeker niet, gelet op de omheining, 'de tuin' in 1390-91 van de baljuw om juist schutters te weren.⁴⁹⁾ De kaart van Van Deventer uit 1562 in combinatie met de vroegste kaart waarop een doelenterrein is getekend, van Guicciardini uit 1582, vormt op dit moment het meest aannemelijke beeld. Van Deventer laat zien dat het (doelen)terrein zich uitstreckte tot aan het Marktvelde of de Plaats. Met het verleggen van de zuidelijke loop van de 'Stinkvliet' werd het doelenterrein afgesneden van het Marktvelde; het lag er niet meer 'aan'. Dat we hier met de 'de Doelen' te maken hebben wordt voor het eerst op de kaart van Van Berckenrode uit circa 1630 geschreven in de legenda (afb. 12).⁵⁰⁾

De boomgaard bij het marktvelde behoorde kennelijk tot het kasteelterrein. Toen Karel V en 'de stad' hun terreinen ruilden werd 'mijns heeren doelen' dus van de stad en werd het 'de Doelen' die op de genoemde vroegste kaarten uit 1562 en 1582 herkenbaar is. Op beide kaarten zijn er twee schietbanen getekend.

ALS DERDE: DE JONGE SCHUTTERS DOELEN

Op 6 oktober 1562 verkocht Jan Muel Dirksz van der Goude aan Cornelis Ariensz Alblas een huis 'noordwaarts van de stadsmuur naast de Jonge schutters doelen'. Het huis belendde noord de weduwe Andries Gerritsz, west de stadsmuur en oost de Haverstraat.⁵¹⁾ Met deze drie belendingen (noordelijk van de stadsmuur, west de stadsmuur, oost de Haverstraat) is de locatie bepaald. Op de kaart van Jacob van Deventer uit 1562 is op deze plek in het kaartbeeld ook een afwijkend bodemgebruik voor deze Cloveniersdoelen te zien (afb. 13).⁵²⁾

47 VBR inv. nr. 115 (11 nov 1389-11 nov 1390) f. 26v.

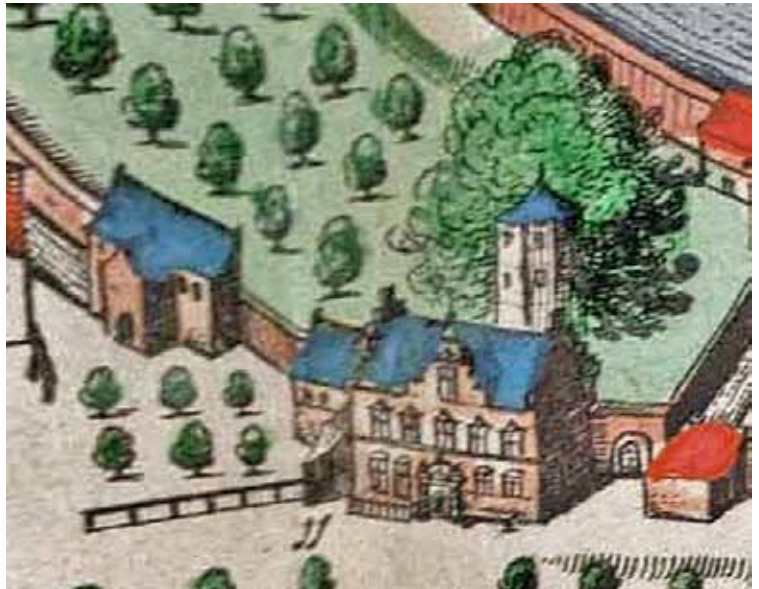
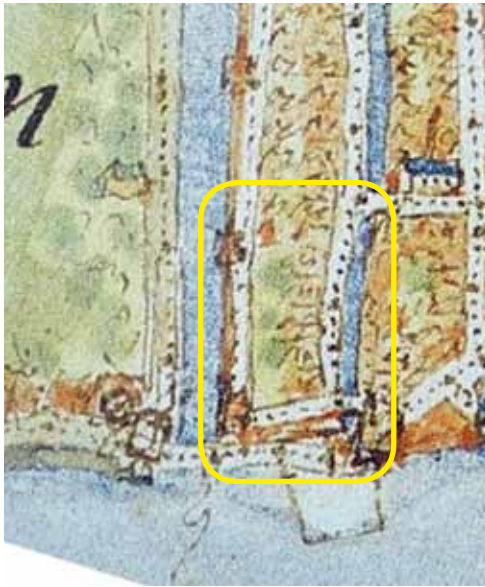
48 VBR inv. nr. 117 (11 nov 1391 tot 11 nov 1392) f. 52v.

49 Visser, *Schoonhoven*, 64, 100-101, vermeldt dat het de zuidelijke boomgaard is die strekt tot de Oude Haven.

50 Mentink, *Schoonhoven bezien*, afb. nr. 2, 3, 13.

51 Collectie Piet Muilwijk nr. 13a, paragraaf 'Schutterij': RAS 2346, fol. 47.

52 R. Rutte, B. Vannieuwenhuyze, *Stedenatlas Jacob van Deventer. 226 Stadsplattegronden uit 1545-1575*. (Bussum 2018) 28, 29, figuren 'Gereconstrueerde legenda'.

Afb. 13 (links) Detail uit de kaart van Schoonhoven van Jacob van Deventer, 1562. Zuidwesthoek van de stad; midden rechts met blauw dak, St. Agnesklooster. Zuid de Lek, zuid en west de stadsmuur met op de z-w hoek de 'Diestenborch', west de Oude Singel, oost Havenstraat met Havensloot (huidige namen) en Vrouwenpoort. In geel kader, de Jonge Schutters doelen. Detail uit de kaart van Jacob van Deventer, 1562. Digitaal: NL-HaNA_4.DEF_1.10 krt vDeventer Sch Np.nl Bew. RKa.

Afb. 14 (rechts) Eerste Doelenhuis uit 1618 met daarachter 'Mijns Joncheren Doelen'. Detail uit de Kaart van Blaeu, 1649, www.geheugenvannederland.nl Bew. RKa.

EEN UITSTAPJE: HET HUIDIGE DOELENPLEIN ?

In 1618 werd in Renaissance stijl het eerste Doelenhuis gebouwd aan de zuid-oost hoek van 'Mijns Joncheren Doelen' (afb. 14). In 1779 werd het huidige Doelenhuis gebouwd ten noorden ('achter') het eerste Doelenhuis welk huis toen werd afgebroken. In de Bataafs-Franse tijd werd de stedelijke schutterij opgeheven. Het Doelenhuis kreeg andere bestemmingen.⁵³⁾

In 1828/32 is het voormalige terrein van 'Mijns Joncheren Doelen' een 'Tuin van vermaak' met wandelpaden.⁵⁴⁾ De vraag mag gesteld worden of het huidige Doelenplein ooit als 'Doelen' een schietbaan, heeft dienst gedaan, zoals de *oral history* wil.

53 Visser, 'Schoonhoven en Nieuwpoort' 47.

54 C.R. Schoute, *Schoonhoven: kadastrale atlas Zuid-Holland 1832* (Utrecht 1994) B59.

MIJNS HEEREN SCUTROC 'ROOD EN GRAUW'

De heer kleeftde zich in dezelfde 'mijns heren scutroc' als de schutters. Hij deed met hen mee als gelijk geklede schutter (tabel 6). In 1359 was er een scutroc voor de 'Oude' en één voor de 'Middel' schutters. Parcheval (de leerling heraut) bracht omtrent Ascension dag 'twee scutrocken' van de Oude en van de Middel schutters naar Hengouwen. Kleuren werden hier niet genoemd. Ook Secretaris Pauwels bracht in 1359 'minen joncher' een 'scutroc van de oude schutters.' In 1361 bracht de bode naar de heer een scutroc van de schutters in Schoonhoven.

Vanaf (de rekeningen) 1374-75 tot en met 1385-86 zorgden de Oude schutters er voor dat 'mijns heren scutroc en (soms) sinen caproen' in de kleuren rood en grau, lees rood en donkergrijs (tabel 6) bij Jan van Blois, Jan de Bastaert van Blois en Guy van Blois kwam.

Het laken voor 'mijns heren roc' of 'sinen scutroc' werd door de heren Jan en (na 1381) Guy van Blois, regelmatig betaald. Het is duidelijk dat Jan van Blois, Jan de Bastaard van Blois en Guy van Blois ook 'mijns heren scutroc' dragen in de kleuren rood en grau.

Tabel 6. Uitgaven voor kleding, de 'roc'			
boekjaar	inv.nr.AGB/bron	scutroc	bedrag
1359	dLwW p. 740 bijlage A	die minen jocher een scutroc brocht van den ouden scutten	Pauwels de secretair 6 lb. 8 sc.
1359 ascensionsdag	dLwW p. 740 bijlage A	brochte minen joncheren in Henegouwen de scutroc van de oude en de middel scutten bracht	Percheuale 2 lb. 5 sc.
1361-62	inv.38 f.95	bode bracht hem een scutroc, van de scutten te Sch. betaald 8 sc	8 sc
1374-75 omtrent pinxteren	inv.50 f.118	gegeven van laken ... tot sinen scutroc	45 sc.
2 mrt 1376- 19 feb 1377, de week voor pinxteren	inv.51 f.92	laken tot sinen scutroc jaarlijks pleghet te betalen	3 lb.2 sc.
2 mrt 1376- 19 feb 1377, item in de andere weke van junio	inv.51 f.92	van mijns heren scutrocke ende van sinen caproen	3 lb. 15 sc.
1376-77	inv. 104 f. 22	gegeven hoer rocken mede te copen	?
t jaar 1377	dLwW, d1, p.740 bijl.B	laken daer mijn he(ren) hadde mitten scutten tot sinen rocke,	3 sc. 19d.
het jaar 1378	dLwW p. 741	voor mins heren en voor Jans basterts	3 lb. 12 sc. 8 d. onbekend ander bedrag
1377- 78	inv.105 f.64 v.	mijns heren scutroc die hij van hen hadde int jaar 78	3 lb. 19 sc. 4d.
1380-81	inv.108f.22v	voor mijns heren roclaken van hoerre gheselschap ... jaerlix	52 sc. 8d.
1382-83	inv.109 f.27	voor mijns heren roclaken ende voor Jans bastaerts roclaken ... jaerlix	7 lb.6 sc.8d.
1383-84	inv.110 f.128	voor mijns heren roclaken ende voor Jans bastaerts roclaken ... jaerlix	9 lb.11 sc.4d.
1384-85 omtrent pinxteren	inv.111 f.50	voor mijns heren en Jans bastaerts laken tot horen scutrocken niet	geen bedrag
1385-86	inv.112 f.47	van mijns heren scutrocke van Jans bastaerts roc	3 lb.12 sc.11d. 4 lb.7 sc.7d.
het jaar 1386	dLwW p.741	van mijns heren scutrocke van Jan basterts roc	3 lb. 12 sc. 8d 24 sc 8d

In 1376-1377 staat voor het eerst ‘jaerlix pleghet te betalen,’ gewoon is jaarlijk te betalen. Het bedrag verschilt telkens (1 lb. is 20 sc. of 240 d.). Na het aantreden van Guy van Blois wordt in 1382-83 ook ‘jaerlix’ vermeld. Het bedrag is nu aanzienlijk hoger: ruim twee tot drie maal zo hoog. In 1384-85 wordt wel de ‘roc’ geleverd maar geen bedrag gerekend. In de jaren daarna zakt het bedrag weer tot de gebruikelijke bedragen van vóór 1380-81. Een mogelijke verklaring is de corpulentie van Guy waardoor voor hem nieuwe grotere schutterskleding gemaakt moest worden.

Tabel 7. Betaald door de heer voor de gracht aan de Oude Schutters			
boekjaar	inv.nr.AGB/bron	voor huur van de gracht	bedrag, opm.
1363-64 den meydag	inv.40 f.55v.	... graft die om die stede ... gaet die den scutte toe behoert ... de helft van het jaar	7 lb. 5 sc.
1367-68	inv. 95 f.19v	van der vysschery van der graft van der stede van Scoenhoven ...scutte ghegheven ... en van der graft	15 lb. 5 sc.
1369-70	inv. 97 f. 20v	ghegheven van hooscheden en van der graft	15 lb. 5 sc.
1370-71	inv. 98 f.17v.	van hooscheden en der graft om die stede	15 lb. 5 sc.
1373-74	inv. 101 f.19	die van 3 jaar nog ontbrak	45 lb. 15 sc.
1373-74	inv. 101 f.19	doe hi voer te zeelant waert	15 lb. 5 sc.
1374-75	inv. 102 f. 26	van der graft ... van huuscheden ... jaerlijcx	15 lb. 5 sc.
1375-76	inv. 103 f. 27	van der graft ... jaerlix	15 lb. 5 sc.

DE HEER BETAALT EEN BEDRAG VOOR DE GRACHT ‘DIE OM DIE STEDE GAET’

Jan van Blois betaalde jaarlijks een bedrag aan de Oude schutters voor ‘de graft die om die stede gaet’ en ‘die de Oude schutters toebehoort.’ Zeer waarschijnlijk is dit de gehele stadsgracht. Jaarlijks betaalde de heer 15 pond, 5 schelling (tabel 7). Ook hadden de Oude schutters het visrecht in deze gracht waar de heer voor betaalde.

Uit het stadsboek (voorheen ‘Poortboek’ genoemd)⁵⁵ blijkt later dat de westgracht en de oostgracht met enige regelmaat door ‘de stad’ apart verpacht werden: in 1390 en in 1401 voor zes jaar en in 1396 voor 4 jaar.⁵⁶

55 B. Ibelings, ‘Zieken-, ouderen- en armenzorg te Schoonhoven in de middeleeuwen,’ *HEK, Historisch tijdschrift voor de Krimpenervwaard*, 37 (2013) 20-34, p. 21 noot 11, ‘stadsboek.’ Deze archiefomschrijving wil ik in plaats van de gebruikelijke voorstellen (als een gecombineerd poorter- en weesboek, resp. OAS inv. nrs. 1129 en 2405, het laatste met een eigen oude fol.: f. 1 op f. 112 nieuw). Het is meer dan dat, er staan bijv. ook oorkonden in afgeschreven, verhuringen van stadsgoederen, opgelegde strafbedevaarten enz. Het is daarmee een fraai voorbeeld van een aanvankelijk nog ongedifferentieerde stadsadministratie. Op f. 31 wordt in een akte uit 1430 ook letterlijk gesteld: geschreven in ‘onser stede boecken vanden papper’ (de groot formaat bladen zijn van papier, niet van perkament).

56 OAS 1129, f.2, 1390, 1396, f.10, 1401; H.A. Verhoef OAS nr. 1129 (betreft stadsbestuur en vonnissen) digitaal www.OnsVoorgeslacht.nl H.A. Verhoef.

SAMENGEVAT

Er zijn drie groepen schutters aantoonbaar sinds 1359: Oude schutters, Middel en Jonge schutters. Hun wapens waren in 1514 en 1518 respectievelijk de voetboog, de haakbus en de handbus. De Middel schutters en de Jonge schutters moeten, gelet op de technische ontwikkeling, in 1359 andere wapens gehanteerd hebben.

Geen van drie groepen schutters ontving ‘wedde’; ze waren niet in dienst van de heer van Schoonhoven. De Oude schutters betaalden niet voor het gebruik van hun Doelen in het Hofland. Ze ontvingen van 1364 tot 1393 jaarlijks een bedrag van de heer van Schoonhoven, eerst 8 pond, en vanaf 1378 16 pond, ‘om hun geselschap te helpe’. Een aantal malen heet dit ‘hoeschede’, hertaald, een donatie. De andere twee groepen schutters kregen na 1361-62 niets jaarlijks betaald noch geschonken door de heer.

De schutters in de stad (niet nader geduid) ontvingen van 1358 tot 1376 jaarlijks reigers als geschenk net als vele andere prominenten. Het aantal reigers varieerde van 12 tot 100. Een relatie met het aantal schutters kan niet worden gelegd, noch met welke schutters.

Het meest opmerkelijke is dat de Oude schutters jaarlijks (1363-1376) 15 pond, 5 schelling ontvingen van de heer voor ‘de graft die om de stede gaat’, en die hen toebehoort en ook voor het visrecht daarin. Zeer waarschijnlijk is dit de gehele stadsgracht. Na 1390 verhuurt ‘de stad’ drie maal de oost- en de westgracht apart.

In 1373 codificeerde Albrecht van Beieren, graaf van Holland, de heervvaart van Schoonhoven. Op bevel van de graaf moest Schoonhoven 3 maanden dienen met 200 man. In 1518 blijkt dat de Oude schutters steeds bereid zijn om deel te nemen in ‘die heeren’, de heervvaarten. Ook nemen zij deel aan de ‘reysen’, de veldtochten van en door de stad.

Bij de Oude schutters zijn er hoofdmannen die jaarlijks wisselen; in sommige jaren zijn er twee hoofdmannen. Zij ontvangen jaarlijks van de heren de gelden voor de Oude schutters.

De Oude schutters, Jan van Blois, Jan de Bastaard van Blois en Guy van Blois dragen uniforme kleding, ‘mijns heren scutroc’ in de kleuren ‘rood en grauw’. De heren betalen regelmatig voor hun kleding. Met enige regelmaat wordt de kleding naar hen gebracht. De heer / heren betalen ook ‘jaarlix’ voor de ‘roc’ van de schutters.

De ‘roc’ van dezelfde kleur plus de wisselende hoofdmannen duiden op een georganiseerd verband van de Oude Schutters dat in deze vorm aantoonbaar is sinds 1363-64. Het verband wordt ‘hun gheselschap’ genoemd. Het woord ‘gilde’ voor deze organisatie duikt pas op in 1548.

De Oude schutters hadden van ouds hun Doelen in het Hofland. Deze Doelen behoorde hen toe. De doelen zijn herkenbaar op de kaart van Pieter Sluijter uit 1552.

In 1547 ruilden de Oude schutters samen met de stad deze doelen plus de singel en de molenwerf in het Hofland voor het kasteelterrein en de voorburcht, die eigendom waren van Karel V. Zo kwamen de Oude schutters samen met de stad, in het bezit van ‘mijns heeren doelen.’ Die doelen waren in 1389-90 gemaakt in de zuidelijke boomgaard van het kasteel. Deze ‘mijns heren doelen’ zijn herkenbaar op de kaarten van Van Deventer (1562) Guiciardini (1582) en met legenda op Van Berkenrode (ca. 1630) en latere kaarten.

De Jonge schutters hadden in 1562 hun doelen op een terrein noordelijk van de Diestenborch. Het werd begrensd door de zuidelijke en westelijke stadsmuur en in het oosten door de Haverstraat en -sloot, de huidige Havenstraat. Op de kaart van Van Deventer is in het kaartbeeld de noordelijke begrenzing te zien ter hoogte van het St. Agnesklooster dat aan de noordzijde van de (huidige) Schapenstraat staat.

Van de Middelschutters is geen Doelenterrein bekend geworden. In totaal zijn in Schoonhoven daarom tot nu toe drie Doelen bekend.

SO WHAT? ⁵⁷⁾

Op 21 augustus 1300 kregen ‘onze getrouwe lieden de poorters van Schoonhoven gezamenlijk’ in Dordrecht in oorlogstijd van graaf Jan II het privilege de stad te omvesten en de bevoegdheid, met zijn advies, zich sterk te maken waar zij zouden willen.⁵⁸⁾ De graaf zegde daarbij toe dit voor ‘hen te sekeren’, er borg voor staan, te zorgen dat de kosten hiervoor betaald zouden worden.⁵⁹⁾

In dit onderzoek is gebleken dat de kosten voor de stadsgracht, voor het gheselschap van de Oude schutters, en voor de kleding van deze schutters plus een jaarlijks bedrag voor hen, betaald werden door de heer van Schoonhoven, leenman van de graaf van Holland, die de suzerain (opperste leenheer) van Schoonhoven was. De graaf van Holland blijkt in de periode 1359-1397 vrijwel alle kosten die hij zou ‘sekeren’ dus af te wentelen op zijn leenmannen van Schoonhoven, de graven van Blois. Blijft de vraag ‘wie heeft de stadsmuur betaald?’

Rene Kappers

57 D.E.H. de Boer, ‘Het hemd is nader dan de rok.’ *Ons Voorgeslacht* 77 (2022) 123-132, ald. 125: ‘... de ‘so what factor’ ... even uitleggen ... hebben al mijn promovendi geleden onder mijn gewoonte om bij passages met weinig kop en staart, of een onduidelijke functie in een betoog, in de marge ‘so what’ te schrijven.’

58 J.J. Burgers, www.historici.nl, AGH 289, f. 28r, nr. 142; Registers Grafelijkheid ZH 145 1300 augustus 21; druk Van Mieris II 16; R. Kappers, ‘Stadsrechten’, *Syllabus Schoonhovologie* 2024, 2025.

59 <https://ivdnt.org/woordenboeken/zoeken-in-woordenboeken/?w=sekeren> III.1.

BIJLAGE 1. SYSTEMATISCH GERAADPLEEGDE TRANSCRIPTIES VAN 'BLOISE REKENINGEN'

A.A.M. Schmidt Ernsthausen, *Archief van de graven van Blois 1304-1397* (AGB). Rijksarchieven in Holland, Inventarisreeks nr. 26 (Eigen uitgave, Den Haag 1982); idem, Transcripties inv. nr. 28-33 (Arresten, 1356-1393); idem inv. nr. 34-37 (Rekeningen, 1358-1361), eigen uitgaven (Leidschendam 1981); H.A. Verhoef, *Bloise rekeningen. Transcripties van de Bloise rekeningen, ca. 1300 tot 1397, aanvullend op de transcripties van Schmidt Ernsthausen* (Schoonhoven 2009) transcripties AGB inv.nrs. 38-56, 84, 86-93, 95-105, 108-117, 121-123, 214-230 (Rekeningen, 1361-1397), uitgezonderd nr. 52 (1377) destijds niet raadpleegbaar.

Idem. De Schoonhovense charters en afschriften van 1300 tot 1400, en het cartularium van de heren van Schoonhoven, AGB 1 ('Blaffaard' bij Verhoef). Ook te raadplegen op www.OnsVoorgeslacht.nl, via 'auteur' H.A. Verhoef; C.J. de Lange van Wijngaarden, *Geschiedenis en beschrijving der stad van der Goude*, dl. I (Amsterdam, Den Haag, 1813) 'Dagregister van graaf Jan van Blois' (rka: zijn de rekeningen) 144-170, de schutters pag. 740, 741, <https://books.google.nl>, geraadpleegd 2018; G.G. Calkoen, *De graven van Blois als Hollandsche Leenmannen in hun betrekkingen hier te lande en in hun goed. Aantekeningen uit de rekeningen van de heren Jan en Guy van Blois. Bewerkt in chronologische volgorde in verband met C.J. de Lange van Wijngaerden: Geschiedenis der heeren en Beschrijving der stad van der Goude, 1813* (Utrecht. 1911, 1913) deel I, p. 735, 737, 738, 740, 741.

